

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่อง การเคลื่อนไหวทางสังคม จะนำเสนอโดยแบ่งเป็นส่วนๆ ดังนี้ คือ

1. การเคลื่อนไหวทางสังคม
2. แนวคิด ทฤษฎีการระดมทรัพยากร
3. แนวคิดอัตลักษณ์ชาวไทยมุสลิม

1. การเคลื่อนไหวทางสังคม

ความหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคม

การเคลื่อนไหวทางสังคม คือ เป็นการกระทำที่มีความต่อเนื่องในขีดชั้นหนึ่งของกลุ่ม มีจุดมุ่งหมายที่ค่อนข้างแน่นอน ร่วมกันดำเนินการตามกำหนดที่วางไว้ และมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบอย่างของสถาบันสังคมที่เป็นอยู่ (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 : 254)

การเคลื่อนไหวทางสังคม คือ เป็นขบวนการเรียกร้องของคนจำนวนหนึ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางที่ตนเองปรารถนา โดยกลุ่มคนจำนวนหนึ่งเหล่านี้อาจมีนับพันหรือนับหมื่น และได้เข้าร่วมเรียกร้องโดยมีการจัดระเบียบทางสังคมอย่างหลวมๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มอาจมีระดับของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันออกไป ลักษณะร่วมบางประการของการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ ผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหวมีจุดมุ่งหมายที่แน่ชัด (goal-oriented) และมีความตั้งใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลง (intentional change) โดยมีอุดมการณ์ร่วมกันว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมในทิศทางที่ตนปรารถนา (สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ 2544 : 33)

การเคลื่อนไหวทางสังคม คือ ความพยายามที่จะจัดวางรูปอันหนึ่งโดยจำนวนบุคคลที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลง (หรือการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง) ในแนวความคิดที่สำคัญบางอย่าง หรือในแนวความคิดหลายอย่างของสังคม (A Dictionary of Sociology, 1998 : 615)

การกระทำรวมหมู่ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีผลเปลี่ยนแปลงสังคมในทางสร้างสรรค์ ผู้ร่วมขบวนการอาจจะมีหรือไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมตั้งแต่เริ่มแรกก็ได้ แต่เมื่อขบวนการแข็งแกร่งมากขึ้น ขยายออกไปหรือมีความยั่งยืน ก็อาจจะเปลี่ยนทั้งระบบค่านิยม (value) สถาบัน (institution) และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ หรือระหว่างรัฐกับประชาชนได้

โดยการเข้าร่วมขบวนการของประชาชนส่งผลเป็นการเปลี่ยนแปลงตัวผู้เข้าร่วมได้อย่างสำคัญ โดยกระตุ้นความตื่นตัวและจิตสำนึกทางการเมือง พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนโลกทัศน์มิติทางการเมือง บทบาทของตัวเองในสังคมและในจักรวาล โดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ในขบวนการทางสังคม เช่น การเดินขบวนหรือการสร้างเครือข่ายระหว่างกัน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545 : 8)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542 : 168) ได้ให้ความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไว้ว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นพลังทางสังคมอย่างหนึ่ง เพราะเป็นขบวนการในการแสดงออกอย่างอิสระและอย่างหลากหลาย ของทั้งกลุ่มบุคคลและปัจเจกบุคคลในส่วนต่างๆ ของสังคม ทั้งที่จัดตั้งเป็นองค์กรและเป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ซึ่งพยายามผลักดันและเรียกร้องเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการแข่งขันอำนาจทางการเมือง การสร้างสรรค์ความหมาย คุณค่า และวิถีคิดใหม่ในการดำรงชีวิต ที่มักจะเกิดขึ้นในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ด้วยการเคลื่อนไหวต่อต้าน การทำทลายทางความคิด การแสดงอัตลักษณ์ การปลุกจิตสำนึก การแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา และการผลักดันเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ของกลุ่มชน ทั้งในระดับท้องถิ่น ในเวทีประชาสังคม และในเวทีของประชาคมโลกอย่างเชื่อมโยงกัน

องค์ประกอบของการเคลื่อนไหวทางสังคม

จากนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) กลุ่มคนที่มีความเห็นหรือความเชื่อร่วมกัน 2) ประเด็นปัญหาหรือข้อเรียกร้อง 3) วัตถุประสงค์ของการเคลื่อนไหวและ 4) ยุทธศาสตร์หรือยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ องค์ประกอบของการเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ เหล่านี้ จะทำให้สามารถพิจารณาและศึกษาถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เนื่องจากจะทำให้มองเห็นทั้งภาพรวมและองค์ประกอบย่อยที่ประกอบกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

รูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

วิธีการในการทำความเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมวิธีหนึ่งคือ การจัดแบ่งประเภทหรือรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อให้สามารถเห็นถึงบริบททางสังคมของขบวนการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ยังเป็นการพิจารณาถึงประเด็น ยุทธศาสตร์และวัตถุประสงค์หลักของการเคลื่อนไหวที่มีความสัมพันธ์กัน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2542) ได้กล่าวถึงรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยได้ทดลองแจกแจงรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ ตามลักษณะความซับซ้อนของประเด็นปัญหาทางสังคม ดังนี้

รูปแบบแรก ขบวนการของชนชั้นกลาง (Middle-Class Movement) คือ การที่ประชาชนพยายามเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นด้วยการทำท่ายอำนาจรัฐ เป็นการเปิดพื้นที่ของการเมืองภาคประชาชนให้กว้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายหรือแนวทางของประเทศซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชนโดยตรง เช่น การมีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ การร่วมตรวจสอบกรณีการทุจริตต่างๆ เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นการแสวงหาตัวตนใหม่ ผ่านการตีความและสร้างความหมายในลัทธิความเชื่อต่างๆ เช่น กรณีธรรมกายและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยังอาจเป็นการแสดงอัตลักษณ์แบบอื่นๆ ที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวันอีกด้วย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นกลางจึงอาจมีลักษณะของขบวนการสันติภาพ ซึ่งผูกติดกับความเชื่อทางศาสนาแบบดั้งเดิม เช่น ในประเทศที่นับถือศาสนาอิสลาม เป็นต้น โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าในบางบริบทของสังคม พลังการอธิบายทางชนชั้นในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยังคงมีอยู่ แต่อาจมิได้หมายความว่าความถึงชนชั้นในฐานะผู้แสวงหากำไรและคหิ์แรงงาน เช่น คำอธิบายของทฤษฎีมาร์กซิส แต่เป็นชนชั้นที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันบางอย่างซึ่งกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์เหล่านี้มาพร้อมกับการพัฒนาความเป็นเมือง การศึกษาและปัจจัยอื่นๆ ด้วย

รูปแบบที่สอง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่าง กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) และกระบวนการท้องถิ่น (Localization) โดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญคือ ขบวนการด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีตัวผู้เล่นสำคัญ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน ในฐานะผู้ให้ความรู้และข้อมูลข่าวสาร รวมถึงการเป็นที่เล็ง ประชาชนในพื้นที่ ในฐานะผู้ได้รับความเดือดร้อนหรือได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐ เป็นต้น โดยวัตถุประสงค์หลักของขบวนการเหล่านี้คือ การทำให้ความเข้าใจกับประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อสามารถอยู่กับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการอนุรักษ์และหาทางเลือกในการพัฒนาท้องถิ่น ขบวนการสิ่งแวดล้อมมักใช้ยุทธศาสตร์ในการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมและผ่านวิธีการ การเมืองเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Politic) โดยผ่านการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ เช่น การสวมใส่เสื้อณรงค์เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ การณรงค์ต่อต้านการบริโภคสินค้าที่มีการตัดต่อทางพันธุกรรม เป็นต้น

รูปแบบที่สาม การเมืองของการพัฒนา (Politic of Development) เช่น การดำเนินกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ร่วมกับชุมชนท้องถิ่นในการต่อต้านแนวทางการพัฒนาของรัฐ ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยขบวนการนี้จะเรียกร้องให้มีการพัฒนาแนวทางพัฒนาทางเลือกใหม่ที่เป็นมิตรกับธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่น ส่วนในด้านยุทธศาสตร์ ขบวนการเหล่านี้มียุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมที่หลากหลาย โดยจุดเด่นอาจอยู่ที่การนำแนวความคิดของท้องถิ่นนั้นมาปรับใช้ การสื่อเชิงสัญลักษณ์ต่อผู้มีอำนาจ เช่น การประกอบพิธีกรรมต่างๆ หรือการรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรทางเลือก เป็นต้น

รูปแบบที่สี่ การต่อต้านของชาวนาในชีวิตประจำวัน (Everyday Life Resistance) เป็นการท้าทายอำนาจอย่างเงิบๆ ของชาวนาในการต่อต้านและไม่เห็นด้วยต่อแนวทางการพัฒนาและนโยบายของรัฐ โดยเป็นการสร้างสัญลักษณ์ต่อต้าน และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจและอัตลักษณ์ของตนเอง สิ่งซึ่งสำคัญที่สุดคือ การช่วยให้ชาวนาได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทางเลือก ทำให้หลายกรณีชาวนาสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างของตนเอง ตลอดจนการสร้างอำนาจการต่อรองกับรัฐ เช่น กรณีสมัชชาคนจนและเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น

รูปแบบที่ห้า การเรียกร้องสิทธิ (The Rights Movement) ของคนกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มชนเมืองและกลุ่มลักษณะพิเศษต่างๆ เช่น กลุ่มคนรักเพศเดียวกัน กลุ่มคนพิการและกลุ่มคนที่เป็็นโรคเอดส์ เป็นต้น สักคมไทยรวมเรียกขบวนการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มชนเหล่านี้ว่า สิทธิชุมชน (Community Rights) ซึ่งถือเป็นความพยายามของกลุ่มชนต่างๆ ในการแสดงอัตลักษณ์ของตนออกมา เพื่อให้สังคมเข้าใจและยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง

จากการจัดแบ่งประเภท รูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า บริบททางสังคม (Social Context) มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อปัจจัยการก่อเกิดขบวนการ ยุทธวิธีการต่อสู้เรียกร้อง วัตถุประสงค์และเป้าหมายรวมถึงวิธีการในการบรรลุซึ่งเป้าหมายของขบวนการ กล่าวได้ว่าในบริบทของสังคมไทย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เห็นชัดเจนที่สุดในช่วง 3 – 4 ทศวรรษที่ผ่านมาคือ ขบวนการเรียกร้องต่อต้านการปกครองแบบเผด็จการ ทั้งกรณี 14 ตุลา 6 ตุลาและกรณีพฤษภาทมิฬ นอกจากนี้ขบวนการด้านสิ่งแวดล้อมและชาวนาในการเรียกร้องและต่อต้านแนวทางการพัฒนาของรัฐก็เป็นที่ยังชีพต่อสังคมตลอดมา ทั้งกรณีการเรียกร้องของสมัชชาคนจนที่ปักหลักชุมนุมประท้วงรัฐบาลเป็นเวลานาน หรือกรณีการต่อต้านโรงไฟฟ้าและโรงแยกก๊าซในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ซึ่งขบวนการเหล่านี้ได้ร่วมกันทำงานเป็นเครือข่ายตามประเด็นข้อเรียกร้องหรือประเด็นความเดือดร้อนที่ตนเองได้รับ โดยข้อควรพิจารณาอย่างยิ่งคือ ภายในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในหลายๆ ประเด็นที่เกิดขึ้น เป็นการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนในพื้นที่ที่ผู้ได้รับความเดือดร้อน ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก่อเกิด และดำเนินงานได้อย่างมีทิศทางและประสิทธิภาพ

สำหรับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในกรณีการณรงค์ต่อต้านสงครามอัฟกานิสถานนี้ หากพิจารณาจากการแบ่งประเภทและรูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมน่าจะสามารถจัดอยู่ในรูปแบบของขบวนการของชนชั้นกลาง ซึ่งมีประเด็นเกี่ยวเนื่องกับการรณรงค์เพื่อสันติภาพด้วย ซึ่งขบวนการนี้น่าจะทำให้เห็นถึงกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์เดียวกันนั่นคือ การรณรงค์เรียกร้องให้ยุติสงครามต่ออัฟกานิสถาน โดยเร็ว ผ่านการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายตั้งแต่การเดินขบวน

ประท้วง การยื่นหนังสือประท้วงต่อตัวแทนรัฐบาลสหรัฐอเมริกา การละหมาดขอพร การคว่ำบาตรสินค้าสหรัฐฯ และอังกฤษ เป็นต้น ซึ่งกล่าวได้ว่า ขบวนการของชาวไทยมุสลิม เป็นขบวนการของกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันทั้งในการแสดงออกและยุทธวิธีในการดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคม

นอกจากนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมยังอาจนับรวมเป็นขบวนการที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่าง กระแสโลกาภิวัตน์ และกระบวนการท้องถิ่นในมุมหนึ่ง เนื่องจากหากมองว่าสหรัฐอเมริกาในฐานะจักรวรรดิที่กำลังแผ่ขยายอำนาจของตนเองผ่านทางกลไกเศรษฐกิจ สังคมและโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการทหาร ดังนั้นขบวนการรณรงค์ต่อต้านสงครามของชาวไทยมุสลิมจึงอาจเป็นขบวนการหนึ่งที่ต่อต้านการเข้าครอบงำของจักรวรรดิอเมริกันที่มีต่อชาวโลกโดยการแสดงถึงพลังของกลุ่มชนชาวมุสลิมที่เชื่อมโยงทั้งระหว่างชาวไทยในความเป็นคนเชื้อชาติไทย และเชื่อมตนเองกับสังคมโลกมุสลิมในฐานะของประชาชาติมุสลิม ซึ่งต่างต่อต้านกระแสวัฒนธรรม แนวคิดบางประการของ “จักรวรรดิอเมริกัน”

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผ่านมามักจะวิเคราะห์ภายใต้กรอบทฤษฎีใหญ่ 2 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีชนชั้นตามแนวมาร์กซิสต์ ซึ่งให้ความสำคัญกับความขัดแย้งระหว่างชนชั้น จนทำให้เกิดขบวนการลุกฮือของชนชั้นกรรมาชีพต่อชนชั้นนายทุน แต่ในเวลาต่อมาเริ่มมีนักวิชาการศึกษาวิจัยออกนอกกรอบทฤษฎีชนชั้น เพราะพบว่ากรอบทฤษฎีชนชั้นดังกล่าวมีข้อจำกัด (ผาสุกพงษ์ไพจิตร, 2545 : 6) ส่วนทฤษฎีหรือแนวคิดประการที่สองเรียกว่า การเมืองแบบใหม่และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนูปแบบใหม่ (The New Politics and The New Social Movements) เริ่มตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา มีขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร่องของประชาชนธรรมดาเกิดขึ้นมากมายในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในซีกโลกตะวันตก เช่น ขบวนการต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ ขบวนการสันติภาพ ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขบวนการเรียกร่องให้กลับไปสู่ค่านิยมดั้งเดิมของศาสนา กลับไปสู่ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน ขบวนการเรียกร่องสิทธิต่างๆ ดังนั้นทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์ในช่วงนั้นจึงไม่อาจตอบปัญหาความซับซ้อนของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เนื่องจาก ประการแรก ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานของชนชั้นเดียวเช่นที่ขบวนการทางสังคมในอดีตที่อธิบายด้วยทฤษฎีมาร์กซิส หากแต่เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมที่วางอยู่บนฐานหลากหลายชนชั้น ประการที่สอง เนื่องจากเป็นขบวนการที่มุ่งเน้นกับปัญหาในสังคม แนวโน้มในการเรียกร่องและดำเนินการจึงไม่ผ่านกลไกการเมืองที่ดำรงอยู่ เช่น พรรคการเมือง นักการเมืองหรือการหวังพึ่งกลไกของรัฐ เนื่องจากปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีความสลับซับซ้อนเกินกว่าที่ระบบการเมืองปกติจะจัดการได้ ประการที่สาม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นมิได้เรียก

รื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มในกรอบของทฤษฎีกลุ่มของแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์ ประการสุดท้าย เป้าประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมิได้ต้องการช่วงชิงอำนาจของรัฐเหมือนอย่างขบวนการสังคมนิยมที่มุ่งสู่การปฏิวัติ แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมนี้ต้องการสร้างกติกาสัญญาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต เป็นการช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยม / ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้เรียกร้อง (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2540 : 2 - 3)

ขบวนการทางสังคมนิยม (New Social Movement หรือ NSM) เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีผู้ร่วมขบวนการจากหลายชนชั้น และมีกลุ่มคนชั้นกลางประเภทคนงานนั่งโต๊ะที่มีการศึกษาเป็นกลุ่มสำคัญ คำว่า “ใหม่” เติมเข้าไปเพื่อให้แตกต่างจากขบวนการเก่า ก่อนหน้านั้นที่มุ่งเน้นความขัดแย้งจากรากฐานด้านชนชั้นและมีจุดมุ่งหมายเพื่อล้มล้างอำนาจรัฐเดิม แต่ขบวนการ “ใหม่” ยอมรับกรอบการเมืองประชาธิปไตยเสรีนิยม บางกลุ่มต้องการสร้างอัตลักษณ์ด้วยวัฒนธรรมที่แตกต่าง (cultural identity) หรือเรียกร้องให้สังคมยอมรับการดำเนินชีวิตที่แตกต่าง หลากๆ ขบวนการเป็นเรื่องคุณภาพชีวิตและการยื่นหยัดสิทธิปัจเจกบุคคล ในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยม นักวิชาการได้นำเสนอแนวคิด ทฤษฎีในการวิเคราะห์ ซึ่งแตกต่างไปจากแนวคิดชนชั้นในกรอบความคิดของมาร์กซิสต์ และจากทฤษฎีกระแสหลักเรื่องกลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มผลักดัน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545 : 8-9)

2. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization - RM)

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร คือ กรอบทฤษฎีหนึ่งที่อธิบายการกำเนิดขึ้น การพัฒนาและความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยทฤษฎีต้องการอธิบาย กระบวนการของการระดมรวมหมู่ (Collective Mobilization) โดยให้ความสำคัญกับปัจจัยเชิงโครงสร้างขององค์กร (Structure Resource) และปัจจัยโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity) ว่ามีผลต่อการเกิดขึ้นของขบวนการ ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวและความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร เริ่มต้นด้วยการปฏิเสธการเน้นให้ความสำคัญกับ อารมณ์ (feeling) และความเดือดร้อน (grievance) ที่จิตวิทยาสังคมใช้ในการศึกษา แต่ทฤษฎีการระดมทรัพยากร จะเริ่มต้นด้วยการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมว่า

1. การเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถเข้าใจได้จากการเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ที่แสดงออกถึงความขัดแย้ง
2. พฤติกรรมรวมหมู่ไม่มีความแตกต่างระหว่างความเป็นองค์กร / สถาบัน - ที่มีระเบียบแบบแผน กับ ความไม่เป็นสถาบัน/องค์กร
3. เจือปนใจของความขัดแย้งนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

4. พฤติกรรมรวมหมู่ประกอบด้วยการศึกษาติดตามผลประโยชน์ (interest) ของกลุ่ม
5. เป้าหมายและความเดือดร้อนเป็นผลที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจและไม่สามารถนำมานับรวมกับการก่อตัวของการเคลื่อนไหว
6. ผลต่างๆ เหล่านี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงในทรัพยากร องค์กรและโอกาสของพฤติกรรมรวมหมู่
7. “ความสำเร็จ” เกิดขึ้นจากการที่กลุ่มสามารถเพิ่มพูนผลประโยชน์ที่สำคัญได้
8. การจะเกิดการรวบรวม (Mobilize) นั้นต้องประกอบด้วยเป้าหมาย การจัดระเบียบที่ดีและองค์กรที่เป็นทางการ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทฤษฎีการระดมทรัพยากร เป็นทฤษฎีที่มุ่งอธิบาย กระบวนการของการระดมรวมหมู่ (Collective mobilization) และสรุปว่า การถูกรีดรอนเชิงเปรียบเทียบ เป็นเงื่อนไขจำเป็นประการหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ โดยทฤษฎีการระดมทรัพยากร เน้นว่าการเข้าร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดจากการคำนวณผลได้ผลเสียที่จะได้จากการเข้าร่วมการเคลื่อนไหว เพราะการที่บุคคลต้องการผลประโยชน์ไม่ได้หมายความว่าต้องแสดงพฤติกรรมร่วมเสมอไป ดังนั้นจึงเป็นความพยายามในการอธิบายการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมของปัจเจกว่ามีสาเหตุจากอะไร เมื่อใดและให้ความสำคัญกับ การระดมทรัพยากรเพื่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง องค์กรการเคลื่อนไหวและโครงสร้างของโอกาสทางการเมือง ซึ่งทฤษฎีการระดมทรัพยากร เป็นการพัฒนาจากแนวคิดของ Olson ในเรื่อง “ตัวแบบมนุษย์เศรษฐกิจที่ สมเหตุสมผล” (rational economic man model)

อลสันได้สรุปว่า ปัจเจกจะตัดสินใจบนผลประโยชน์สูงสุดด้วยการเลือกเข้าสู่การรวมกลุ่มหรือในการกระทำร่วม (collective action) ถ้าการรวมตัวดังกล่าวสามารถเสนอผลประโยชน์ได้มากกว่าหรือเท่ากับต้นทุนที่ต้องจ่ายไปในการเข้าร่วม ซึ่งอลสัน เรียกว่า “การเลือกเหตุกระตุ้น” (selective incentive) โดยอลสัน ได้แบ่งผลประโยชน์ดังกล่าวออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ผลประโยชน์ทางวัตถุ (material benefits) คือรางวัลตอบแทนที่ได้จากการเข้าร่วมในรูปแบบของรายได้หรือบริการที่ประเมินค่าเป็นตัวเงินได้
2. ผลประโยชน์ด้านความมั่นคงและความสมานฉันท์ทางสังคม (solidarity benefits) เป็นสิ่งที่ได้รับในมิติทางสังคม เป็นผลตอบแทนที่ได้จากการเข้าร่วมในบทบาทของการรวมกลุ่ม เช่น ความเป็นมิตร สถานภาพ หรือความเคารพนับถือ ฯลฯ
3. ผลประโยชน์ด้านการบรรลุในอุดมการณ์ ความเชื่อ (purposive or expressive reward)

ส่วน Kitchelt ได้กล่าวสรุปฐานคติเบื้องต้นของทฤษฎีการระดมทรัพยากร ไว้ 6 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. ปัจเจกบุคคลรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่ต้องการจากการกระทำรวมหมู่ ซึ่งแสดงว่าปัจเจกมีความรู้และตระหนักดีถึงวัตถุประสงค์และสาเหตุแห่งการกระทำรวมหมู่ เป็นการยืนยันว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้นจากความมีเหตุมีผลรองรับพอสมควร ซึ่งต่างจากแนวคิดของการศึกษาพฤติกรรมรวมหมู่แบบดั้งเดิมที่ใช้แนวการศึกษาจิตวิทยามวลชน (mass psychology) ที่มีมุมมองการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นสิ่งผิดปกติ (dysfunction) และอยู่เหนือการควบคุม
2. ปัจเจกบุคคลมีความสามารถที่จะคำนวณสัดส่วนของผลได้ผลเสียของการเข้าร่วมในการกระทำรวมหมู่ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความสามารถที่จะพิจารณาว่าควรจะใช้ยุทธวิธี กลวิธีอย่างไรในการกระทำรวมหมู่ ท่ามกลางโครงสร้างทางโอกาสที่ถูกกำหนดเอาไว้
3. ความเดือดร้อน (grievances) ทางสังคมเป็นสิ่งที่อยู่ในสังคมทั่วไป แต่ผู้ประกอบการของขบวนการหรือผู้นำของขบวนการ (movement entrepreneurs) จะเป็นตัวกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบมวลชนที่ไม่เป็นรูปเป็นร่างและความต้องการของคนเหล่านี้ให้ประสานความร่วมมือและทำให้เกิดมีจุดประสงค์เดียวกันเป็นของขบวนการ แสดงให้เห็นว่าแนวคิด การระดมทรัพยากรได้ให้ความสำคัญต่อ องค์การเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นเสมือนกระดูกสันหลังของขบวนการทางสังคม
4. ความรู้ เงิน แรงงาน ความมั่นคงและความสามัคคีทางสังคม (solidarity) และความชอบธรรม (legitimacy) เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถที่จะสร้างองค์การและควมมีประสิทธิภาพในการต่อสู้เพื่อบรรลุเป้าหมายของการเคลื่อนไหวทางสังคม
5. การเคลื่อนไหวทางสังคม ดำเนินการภายใต้โครงสร้างของโอกาส (opportunity structure) ที่ไม่แน่นอน ซึ่งอาจจะเอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการระดมทรัพยากรและบุคคล รูปแบบของยุทธวิธีการต่อสู้และความสำเร็จแตกต่างกันไป
6. ทฤษฎีการระดมทรัพยากร ขอมรับรู้แบบของการเคลื่อนไหวทางสังคมในขอบเขตที่กว้างขวาง ซึ่งได้รวมถึงการกระทำรวมหมู่ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ (belief) สิ่งที่ต้องการ (preference) รวมทั้งความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมโดยการระดมรวมหมู่ (collective mobilization) (Kitchelt, 1991 : 329-330 อ้างถึงในประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2540 : 21-22)

สรุปได้ว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมในความหมายของทฤษฎีการระดมทรัพยากร คือ การกระทำรวมหมู่ (Collective Action) ระหว่างกลุ่มที่มีความสนใจคัดค้านร่วมกัน ดังนั้นทฤษฎีการระดมทรัพยากรจึงสนใจศึกษา ผู้จัดการการเคลื่อนไหว (movement organizer) ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการรวบรวมทรัพยากรหรือคือการให้ความสำคัญกับสภาพการทางการเมืองนั่นเอง (Jean Cohen, 1985 : 675-676)

สำหรับงานศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้นำทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization) มาเป็นกรอบทฤษฎีหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวมุสลิมในการรณรงค์ต่อต้านในสงครามอัฟกานิสถานนั้น ทฤษฎีการระดมทรัพยากรได้ให้ความสำคัญในประเด็นเกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองของขบวนการทางสังคม ซึ่งมีลักษณะไม่สามารถเข้าถึงอำนาจของรัฐได้จากวิธีการทางการเมืองแบบปกติในการต่อต้านเรียกร้องประเด็นความเดือดร้อนต่างๆ ของตนเอง นอกจากนี้ทฤษฎีการระดมทรัพยากรยังเน้นศึกษาถึงกระบวนการในการดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยการระดมทรัพยากรต่างๆ ของขบวนการมาขับเคลื่อน เรียกร้องและต่อสู้กับอำนาจรัฐและ/หรือการแก้ไขปัญหของขบวนการ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า หัวใจสำคัญของการอธิบายการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยทฤษฎีการระดมทรัพยากรคือ วิธีการหรือยุทธวิธีในการบรรลุถึงซึ่งเป้าหมายของขบวนการ โดยวิธีการบรรลุซึ่งเป้าหมายนั้นมีความเกี่ยวพันอย่างยิ่งกับความสำเร็จและความล้มเหลวของขบวนการ ดังนั้นการเลือกยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี และเทคนิค ในการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงมีความสำคัญยิ่ง

ในงานศึกษาของประภาส ปิ่นตบแต่ง (2546) ได้อธิบายถึงยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคมนรูปแบบต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยองค์กรเคลื่อนไหวฯ ได้นำยุทธวิธีต่างๆ มาปรับใช้ตามบริบททางสังคมที่เหมาะสม ซึ่งหากหัวใจสำคัญของขบวนการทางสังคมอยู่ที่การพยายามต่อสู้เรียกร้องภายนอกวงของกลไกทางการเมืองแบบปกติ ดังนั้นขบวนการทางสังคมเหล่านี้จึงต้องค้นหาพื้นที่ของตนเองเพื่อนำเสนอข้อเรียกร้อง แนวคิดและความเดือดร้อนของตนเองสู่การแก้ไข

ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ (Disruption) ยุทธวิธีนี้เป็นการกีดกันกระบวนการตัดสินใจของรัฐในรูปแบบใหม่ที่นอกเหนือไปจากการใช้สิทธิของพลเมืองผ่านการเลือกตั้งซึ่งเป็นช่องทางการเมืองแบบปกติ ซึ่งอาจสามารถแบ่งได้ 2 ระดับ คือ 1. ระดับที่เป็นการกระทำแบบทำลายที่ไม่ผิดกฎหมาย เช่น การบอยคอต การเดินขบวนประท้วง การนั่งประท้วง และ 2. ระดับของกิจกรรมที่มีลักษณะผิดกฎหมาย แต่เป็นการปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีไร้ความรุนแรง เช่น การถือแพ่ง เป็นต้น

การดื้อแพ่ง คือ การดื้อแพ่งต่อกฎหมายที่ใช้บังคับควบคุมคนในสังคม ซึ่งการทำงานของ การดื้อแพ่งอยู่ที่การปลุกจิตสำนึกและมโนสำนึกของคนในสังคมให้ตระหนักถึงความ อยุติธรรม ของกฎหมาย เป้าหมายของการดื้อแพ่งอยู่ที่การสื่อสารต่อสังคมถึงปัญหาความเดือดร้อนและ ความ อยุติธรรมที่กลุ่มคนได้รับ ดังนั้นหลายกรณีที่ผู้กระทำการดื้อแพ่งยินยอมรับการลงโทษอันอาจเกิด ขึ้นตามกฎหมายด้วย ทั้งนี้ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการดื้อแพ่งคือ การดื้อแพ่ง ถือเป็น ยุทธวิธีหนึ่งใน ปฏิบัติการ ไร้ความรุนแรง ซึ่งนักวิชาการด้านปฏิบัติการ ไร้ความรุนแรงที่โดดเด่น เช่น ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) ได้เขียนหนังสือชื่อ Power, Struggle and Defense แปลเป็นภาษาไทยโดยใช้ชื่อว่า อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง โดยชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และคมสัน หุตะแพทย์ ได้กล่าวถึงการ ดื้อแพ่งโดยถือเป็น การแทรกแซงโดย ไร้ความรุนแรง ซึ่งการดื้อแพ่งเป็นวิธีการลำดับที่ 134. การดื้อ แพ่งเมื่อไม่มีการควบคุมโดยตรง 135. การดื้อแพ่งของประชาชน 136. การดื้อแพ่งแบบอำพราง 196. การดื้อแพ่งต่อกฎหมายที่ “เป็นกลาง”

การบอยคอต ไม่ถือเป็นการกระทำที่ละเมิดกฎหมาย หากแต่เป็นการไม่ให้ความร่วมมือ ผ่านทางเศรษฐกิจ หรือการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ เช่น การเลือกไม่ซื้อสินค้าหรือบริการของบริษัท หรือการไม่ให้เช่าพื้นที่ การปฏิเสธการจ่ายค่าเช่าอิม เป็นต้น ซึ่งในหนังสือ อำนาจและยุทธวิธี ไร้ความรุนแรง ของยีน ชาร์ปนั้น การบอยคอตหรือการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจถือเป็นลักษณะหนึ่ง ของการไม่ให้ความร่วมมือ โดยการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ เป็นการปฏิบัติการจากผู้ปฏิบัติหลาย ระดับ ได้แก่ ระดับผู้บริโภค ระดับคนงานและผู้ผลิต ระดับของคนกลาง ระดับของเจ้าของกิจการ และผู้จัดการ ระดับของผู้กุมทรัพยากรทางการเงิน และระดับรัฐบาล โดยเป็นการปฏิบัติการ ไร้ความ รุนแรงในลำดับที่ 71 ถึงลำดับที่ 96 สำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในการ รณรงค์ต่อต้านสงครามอัฟกานิสถานนั้น การบอยคอตได้ถูกนำมาใช้เป็นยุทธวิธีหนึ่งด้วย ซึ่ง คำถามที่น่าสนใจคือ ระดับความเข้มข้นของการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมมีความ เข้มข้นเท่าใด ได้รับความสำเร็จมากน้อยเพียงไร นอกจากนี้อะไรคือปัจจัยที่ทำให้การคว่ำบาตรทาง เศรษฐกิจของชาวไทยมุสลิมเป็นไปได้ คำตอบที่ผู้วิจัยทดลองตอบเบื้องต้น คือ ความรับรู้และ ตระหนักถึงความรุนแรงของสงครามที่สหรัฐฯ และอังกฤษกระทำต่อชาวอัฟกัน ดังนั้นเพื่อเป็นการ ส่งสารถึงความไม่เห็นด้วยและความไม่พอใจต่อรัฐบาลและบริษัทของประเทศทั้งสอง ชาวไทย มุสลิมจึงร่วมมือกันคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้แต่ประเด็นสำคัญของการดำเนินการน่าจะอยู่ที่ คำอธิบายต่อการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจครั้งนี้ว่า องค์กรชาวไทยมุสลิมต่างๆ ที่รณรงค์คว่ำบาตร ทางเศรษฐกิจครั้งนี้ได้ใช้คำอธิบายอะไรในการรณรงค์ ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้น่าจะมีผลต่อความสำเร็จ ในการรณรงค์การคว่ำบาตรด้วย

การนั่งประท้วง คือ รูปแบบในการบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะซึ่งมักจะเป็นที่ หวงห้ามสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป หรือไม่มีสิทธิหน้าที่ที่ถูกระบุเอาไว้ในความสัมพันธ์ทางสังคม ปกติ โดยในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมครั้งนี้มีได้แนววิธีการนี้มาปรับใช้

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านการคือแพ่ง การบอยคอตหรือแม้กระทั่งการนั่งประท้วงนั้น สิ่งที่ควรคำนึงถึงคือ ความสามารถขององค์กรในการระดมผู้คนในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และการสร้างจิตสำนึกของคนในสังคม เนื่องจากในบางยุทธวิธีเรียกร้องความสามารถในการระดมคนและการสร้างจิตสำนึกของคนในสังคมสูงกว่ายุทธวิธีอื่น เช่น การบอยคอตที่หากไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในวงกว้างพอก็อาจสร้างพลังอำนาจหรือการสื่อถึงผู้ที่องค์กรประท้วงหรือเรียกร้องได้ ในขณะที่การคือแพ่งหรือการนั่งประท้วงกลับอาศัยคนเพียงกลุ่มเล็กๆ ในการดำเนินการ ดังนั้นในการบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเกี่ยวข้องกับการวางยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของขบวนการฯ ในการดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคม และการวางแผนเพื่อรับมือกับการปราบปรามหรือการตอบโต้ของรัฐด้วย

ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (Violence) ในการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตความรุนแรงเคยถูกนำมาใช้เป็นยุทธวิธีหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคม ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรงถูกนำมาใช้เพื่อสร้าง “อัตลักษณ์” ร่วมบนฐานคิดของการแบ่งแยกระหว่างความเป็น “พวกเขา” และ “พวกเรา” ดังจะเห็นได้จากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวของลัทธินาซี การสร้างความเป็นอื่น ผ่านวิธีการใช้ความรุนแรงจึงผลักดันให้ชนสองกลุ่มปะทะกัน โดยในที่สุดทั้งสองฝ่ายกลับประสบความพ่ายแพ้ทั้งสิ้น ทั้งนี้คำถามสำคัญอยู่ที่ว่าปัจจัยอะไรที่ผลักดันให้ขบวนการทางสังคม บางขบวนการเลือกใช้วิธีรุนแรงในการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นไปได้หรือไม่ว่าลักษณะทางการเมืองแบบเผด็จการ หรือสังคมที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระพอประมาณจะยังเป็นปัจจัยที่น่าส่อแนวโน้มการใช้ความรุนแรงของประชาชนและในท้ายที่สุดการปราบปรามของรัฐก็จะเป็นวิธีการรุนแรงด้วยเช่นกัน

กล่าวถึงในบริบทสังคมไทย จากประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมาแม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะใช้สันติวิธีเป็นยุทธวิธีหลักในการขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวทางสังคม หากแต่ในปลายสุดของการต่อสู้เรียกร้องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กลับถูกตอบโต้ด้วยการปราบปรามโดยวิธีรุนแรงจากภาครัฐ เช่น กรณี 14 ตุลา 6 ตุลา และพฤษภาทมิฬ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงประเด็นเรื่องโอกาสทางการเมืองที่เปิดกว้างมาน้อยเพียงใดต่อการเคลื่อนไหวทางสังคม

ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ (Convention) ปรากฏ ปันตบแต่ง ได้ชี้ให้เห็นว่ายุทธวิธีตามช่องทางปกติคือ วิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมที่อยู่ในระดับของการยอมรับได้ หรืออยู่ในบรรทัดฐานของสังคมประชาธิปไตยที่จะยอมรับได้ เช่น การลงชื่อ การเดินขบวนประท้วง การนัดหยุดงาน เป็นต้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้นับว่าเป็นยุทธวิธีที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายขบวนการนำมาใช้เพื่อระดมผู้คนในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในการรณรงค์ต่อต้านสงครามในอัฟกานิสถานครั้งนี้ ได้ประยุกต์วิธีการตามช่องทางปกติมาใช้ในการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การยื่นหนังสือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเดินขบวน

ประท้วงและการมารับฟังการบรรยาย เป็นต้น ซึ่งจุดเด่นของการดำเนินการตามยุทธวิธีตามช่องทางปกตินี้คือ มีต้นทุนในการเคลื่อนไหวทางสังคมต่ำ กล่าวคือ หากพิจารณาจากแนวคิดของฮอลสันในประเด็น การคิดอย่างมีเหตุผลของผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคม จะพบว่า ยุทธวิธีต่างๆ เช่น การเดินขบวน หรือการลงชื่อร่วมประท้วงต่างมิได้เรียกร้องให้ปัจเจกต้องใช้ความพยายามในการเคลื่อนไหวมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการอื่นๆ เช่น การปิดล้อมทำเนียบรัฐบาลหรือการถือแฟงที่อาจสัมพันธ์ต่อการถูกดำเนินคดีทางกฎหมาย ดังนั้นวิธีการการเดินขบวน การยื่นหนังสือ การร่วมลงชื่อประท้วง วิธีการต่างๆ เหล่านี้ ได้ถูกนำมาใช้ตามความเหมาะสมในบริบทของสถานการณ์การต่อสู้เรียกร้อง

จากการจำแนกประเภทของยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมข้างต้น พบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีแนวทางเลือกใหญ่ในการดำเนินการเคลื่อนไหว คือ การใช้ความรุนแรงเป็นยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว หรือ การเลือกใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง ซึ่งอาจหมายความถึงการเคลื่อนไหว อย่างสันติวิธี โดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหนึ่งๆ อาจเลือกใช้ยุทธวิธีทั้งสองอย่างก็ได้หากว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางฯ พิจารณาแล้วว่ายุทธวิธีที่ดำเนินอยู่มีอาจทำให้บรรลุซึ่งเป้าหมายหรือข้อเรียกร้องของขบวนการได้ หากแต่ข้อสำคัญน่าจะอยู่ที่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการฯ กับอำนาจรัฐ ณ ห้วงเวลานั้นๆ ซึ่งหมายความถึงโอกาสทางการเมืองที่รัฐเปิดให้กับขบวนการเคลื่อนไหวฯ มากน้อยเพียงไร

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2546) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างยุทธวิธีการเคลื่อนไหวกับผลสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจากแง่มุมของทฤษฎีการระดมทรัพยากรไว้โดยได้จำแนกยุทธวิธีการการเคลื่อนไหวทางสังคมออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ๆ อันได้แก่ 1) ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมืองปกติ (Disruption) 2) ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (Violence) และ 3) ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ (Convention) ซึ่งแต่ละ ยุทธวิธีวางอยู่บนสมมติฐานของความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือ ในการที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จะเลือกยุทธวิธีแบบใดในการเคลื่อนไหวนั้นขึ้นอยู่กับความคำนึงถึงผลเสียของเคลื่อนไหว หากว่าต้นทุนในการเคลื่อนไหวไม่สูงไปกว่าวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ก็จะเลือกยุทธวิธีนั้นๆ เป็นยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว ซึ่งประเด็นในเรื่องของต้นทุนนี้จะเห็นได้ว่ามีผลอย่างยิ่งต่อการระดมทรัพยากรและระดมผู้คนในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคม

นอกจากนี้ลักษณะของโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity) ที่มีลักษณะเปิดกว้างหรือปิดกั้นการแสดงออก การเรียกร้อง การต่อต้านหรือการชุมนุมต่างๆ ซึ่งรวมถึงความอดทนต่อความกดดันและวิธีการในการแก้ไขและรับมือต่อยุทธวิธีต่างๆ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของรัฐบาล เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการฯ

ทฤษฎีการระดมทรัพยากรแบบดั้งเดิม ซึ่งเน้นศึกษาปัจจัยเชิงโครงสร้างขององค์กร และปัจจัยโอกาสทางการเมืองนั้น ได้ถูกตั้งข้อสังเกตจากนักทฤษฎีบางสาขาว่า ให้ความสำคัญต่อปัจจัยด้านวัตถุและโอกาสทางการเมือง โดยละเลยปัจจัยด้านอื่นๆ อันน่าจะมีผลต่อขบวนการฯ ด้วย

ข้อถกเถียงทฤษฎีการระดมทรัพยากร

ทฤษฎีการระดมทรัพยากรแบบดั้งเดิมมิได้สนใจถึงสาเหตุของการเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่เขาใจได้ง่ายอยู่แล้ว แต่เน้นไปสู่จุดที่ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีการจัดองค์กร อย่างไร เหตุใดบางขบวนการฯ ประสบความสำเร็จมากกว่าขบวนการฯ อื่นๆ ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเสนอว่า เพื่อที่จะประสบความสำเร็จ ขบวนการฯ จะต้องมทรัพยากรพร้อมไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรด้านบุคคล งบประมาณ หรือพันธมิตร และจะต้องสามารถเคลื่อนไหว หรือนำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อาจใช้วิธีการชักจูง การจัดตั้ง หรือใช้การสร้างเครือข่าย) ผู้เข้าร่วมขบวนการฯ จะเข้าร่วมและช่วยเหลือสมทบทุนด้วย เพราะเห็นว่าจะได้ประโยชน์ตอบแทนอย่างคุ้มค่า ทฤษฎีนี้เน้นที่ยุทธศาสตร์ ทำให้ขบวนการประสบความสำเร็จในการเรียกร้องเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐบาล หรือกฎหมาย ดังนั้นจุดสำคัญคือกิจกรรมทางการเมือง และให้ความสนใจกับประเด็นด้านสังคมประชาน้อยมาก (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545 : 10)

ทฤษฎีการระดมทรัพยากรแม้จะมีประโยชน์ในการอธิบายความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม แต่มิได้ช่วยให้เข้าใจที่มาและบทบาทของขบวนการทางสังคมของประเทศกำลังพัฒนา (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545 : 21)

เนื่องจากข้อจำกัดบางประการของทฤษฎีการระดมทรัพยากร ในประเด็นที่สำคัญยิ่ง คือ การให้ความสนใจกับองค์ประกอบของการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นทรัพยากรหลัก 2 ประการคือ ทรัพยากรบุคคล ได้แก่ แกนนำในการเคลื่อนไหว ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหว ผู้ประสานงาน ฯลฯ และทรัพยากรเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ทรัพยากรทางวัตถุต่างๆ เช่น องค์กร เงิน พันธมิตร สถานที่ ฯลฯ มากจนมิได้ให้ความสนใจในวิถีคิดหรือเหตุผลเบื้องหลังผลประโยชน์เชิงรูปธรรมที่ผู้เข้าร่วมจะได้รับ นอกจากนี้การเน้นการศึกษาถึงวิธีการในการประสบความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กลับบดบังรายละเอียดด้านอื่นๆ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในด้านๆ ลง

จากข้อถกเถียงว่าทฤษฎีการระดมทรัพยากรมุ่งเน้นพิจารณาจากแง่มุมลักษณะเชิงโครงสร้างขององค์กรและประเภทขององค์กร ซึ่งมีผลต่อผลสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหว ซึ่งพบว่าองค์กรที่มีลักษณะเฉพาะบางประการจะมีผลต่อความสำเร็จ เช่น องค์กรที่เป็นลักษณะระบบราชการ มีจุดประสงค์เดียวในการเคลื่อนไหว จะประสบความสำเร็จมากกว่าองค์กรลักษณะอื่น ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนากรอบในการวิเคราะห์การศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหวประท้วงในประเด็นที่สำคัญคือ ในการอธิบายการเกิดและการขยายตัวของขบวนการทางสังคม เน้นการ

วิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้าง 2 ประการคือ ปัจจัยด้านองค์กร และ ปัจจัยโครงสร้างโอกาสทางการเมือง โดยพิจารณาว่าโอกาสทางการเมืองเปิดกว้างหรือเอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมมากน้อยเพียงใด ข้อที่ควรพิจารณาอย่างยิ่งคือ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2546) เสนอว่า ปัจจัยสองประการข้างต้นเป็นปัจจัยที่จำเป็นแต่ไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการลุกขึ้นสู้ และเป็นเพียงเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะนำไปสู่กระบวนการสร้างนวัตกรรมด้านแนวทางและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวประท้วง โดยปัจจัยองค์กรช่วยหนุนให้เกิดการระดมทรัพยากรของชุมชนในอันที่จะหนุนเสริมรูปแบบวิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ๆ และหนุนให้ผู้นำขบวนการฯ สามารถระดมผู้เข้าร่วม และเป็นเครือข่ายการสื่อสารที่จะเอื้ออำนวยให้สามารถเกิดกระบวนการสร้างโครงกรอบหลัก (Framing Process)

ดังนั้นหากว่าปัจจัยด้านองค์กร และ ปัจจัยโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จำเป็นที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม แต่ปัจจัยทั้งสองก็มิอาจเพียงพอต่อการพัฒนาการเคลื่อนไหวทางสังคมให้มีพลังเพียงพอต่อการขับเคลื่อนขบวนการฯ ได้ คำถามที่น่าพิจารณาคือ ปัจจัยอะไรที่ยังขาดหายไป หรือปัจจัยอะไรที่จะสามารถนำมาเติมเต็มเพื่อสร้างเสริมพลังให้แก่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรในการอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

วัฒนธรรมกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

จากงานศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของ Doug McAdam (1994) ในประเด็นวัฒนธรรมกับการเคลื่อนไหวทางสังคม พบว่า วัฒนธรรม (Culture) เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างพลังในการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเม็กอดัม ได้มุ่งศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งพบว่าลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการเคลื่อนไหวทางสังคมมีทั้งลักษณะที่สำคัญดังนี้

วัฒนธรรมที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นรากฐานของการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเม็กอดัมอธิบายว่า ในกระบวนการสร้างโครงกรอบหลัก ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อระดมผู้เข้าร่วมและสร้างเครือข่ายการสื่อสารระหว่างองค์กร วัฒนธรรมได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นโครงกรอบหลักของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การเปิดโอกาสทางวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างให้เกิดการเข้าร่วมมากขึ้น กล่าวคือ หากว่าการพัฒนาและขยายตัวขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงโอกาสทางการเมืองของสังคมเปิดกว้างมากขึ้น ดังนั้นเช่นเดียวกัน ในการพัฒนาและขยายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเอง จึงควรเปิดโอกาสให้กับประเด็นทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การนำวัฒนธรรมทางศาสนาหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นมาอธิบาย ปรับใช้หรือเป็นฐานในการกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นต้น

กระบวนการสร้างโครงกรอบหลักผ่านวัฒนธรรมนั้น สามารถกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น การนำวัฒนธรรมมาเป็นอุดมคติหรือเพื่อการต่อต้าน สำหรับชาวไทยมุสลิมโครงกรอบหลักของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้านสงครามครั้งนี้คือ โครงกรอบวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งมีที่มาจาก คัมภีร์อัล-กุรอานและจริยวัตรของท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ดังนั้นในการอธิบาย การระดมผู้คน และ ยุทธวิธีการต่อสู้เรียกร้องต่างๆ จึงถูกกำหนดจากกรอบวัฒนธรรมอิสลามแทบทั้งสิ้น เช่น การละหมาดร่วมกัน การขอพร การเรียกร้องเชิญชวนในการบริจาคทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมของชาวไทยมุสลิมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญประการหนึ่งคือ การเคลื่อนไหวด้วยความสงบสันติ เป็นต้น ประการต่อมากระบวนการสร้างโครงกรอบหลักอาจกระทำผ่านเหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้น เช่น กรณี 11 กันยายน ซึ่งสร้างความตระหนกแก่ผู้คนทั่วโลก หรือการโจมตีทางสงครามต่ออัฟกานิสถาน จนทำให้ชาวอัฟกันได้รับความเดือดร้อนจากภัยสงครามจำนวนมาก ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์นี้ได้สร้างความสนใจแก่ผู้คนทั่วโลก ดังนั้นชาวไทยมุสลิมในฐานะกลุ่มคนจำนวนหนึ่งซึ่งไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขปัญหาคด้วยความรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามองค์กรชาวไทยมุสลิมหลายองค์กรจึงได้นำวัฒนธรรมอิสลามมาเป็นโครงกรอบหลักในการขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อต่อต้านสงครามในอัฟกานิสถาน

การเปิดโอกาสทางวัฒนธรรมคือ การสร้างโครงกรอบต่อต้านหลัก (Master protest frame) โดยโครงกรอบนี้จะเป็นตัวช่วยสร้างความชอบธรรมแก่การเคลื่อนไหวทางสังคม โดยกระทำผ่านการเชื่อมโยงประเด็นที่เคลื่อนไหวยึดโยงกับบริบทภายนอก เช่น การอธิบายการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในการรณรงค์ต่อต้านสงครามอัฟกานิสถานกับบริบทการรณรงค์ต่อต้านของผู้คนทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่มีประชากรมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

กระบวนการสร้างโครงกรอบหลักจะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับว่าขบวนการฯ สามารถทำให้ขบวนการฯ อื่นๆ นำแนวทางของตนเองไปปรับใช้เพื่อสร้างโครงกรอบหลักและการระดมทรัพยากรได้หรือไม่ เพื่อให้เข้าใจตนเองและโลกรอบตัว

ดังนั้นการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงมิสามารถอาศัยเพียงปัจจัยโอกาสทางการเมืองหรือปัจจัยด้านองค์กรเท่านั้น แต่ปัจจัยทั้งสองคือ การพยายามสร้างความหมายในการเข้าใจตนเองของขบวนการนั่นเอง อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ทรัพยากรด้านวัฒนธรรมและโอกาสทางวัฒนธรรมเป็นกรอบที่ทำให้เกิดความหมายเหล่านี้ขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งพบว่านอกจากการที่วัฒนธรรมจะกลายมาเป็นโครงกรอบหลักของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแล้ว แม้ออกตัวยังได้ชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน โดยชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ ได้สร้างผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วย เช่น จากกรณีการปฏิวัติฝรั่งเศส การล่มสลายของระบอบคอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียต ได้เปลี่ยนระบบวัฒนธรรมของผู้คนในสังคม

อย่างมาก ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตของการเคลื่อนไหวทางสังคม

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากการศึกษาของแม็กอดัมแล้วจะพบว่า จากมุมมองของนักทฤษฎีการระดมทรัพยากร ซึ่งให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านองค์กร และ ปัจจัยโอกาสทางการเมือง ที่จะส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเริ่มให้ความสำคัญคือ ประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในกระบวนการสร้างโครงกรอบหลักของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยนำโครงกรอบหลักนี้ไปอธิบาย ให้ความชอบธรรมและเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในงานศึกษาอีกชิ้นหนึ่งของ Doug McAdam, John McCarthy และ Mayer Zald (1998) ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ในการทำความเข้าใจ การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และสาเหตุของการประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการฯ อันได้แก่ โอกาสทางการเมือง (political opportunity) การระดมทรัพยากรเชิงโครงสร้าง (mobilizing structure) และกระบวนการสร้างโครงกรอบหลัก (framing process) โดยหากพิจารณาปัจจัยทั้ง 3 ประการข้างต้น ทำให้สรุปได้ว่า กรอบการดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยการใช้สันติวิธีนั้นมิใช่จะสามารถกระทำได้โดยความสามารถของผู้ดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคมแต่ประการเดียวไม่ หากแต่ยังเกี่ยวข้องกับโอกาสทางการเมืองที่เอื้อต่อการใช้สันติวิธีหรือไม่ และการที่จะรวบรวมทรัพยากรอย่างไรในการใช้การดำเนินงานอย่างสันติวิธี

จากงานศึกษาทั้งสองชิ้นชี้ให้เห็นว่า จากข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีของทฤษฎีการระดมทรัพยากรที่มักมุ่งเน้นที่ปัจจัยเชิงโครงสร้างขององค์กร เช่น ผู้นำ งบประมาณ สถานที่ และ ปัจจัยโอกาสทางการเมืองที่เปิดหรือเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือไม่นั้น ทฤษฎีการระดมทรัพยากรยังได้นำแนวคิดวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ในฐานะเครื่องมือในการเติมเต็มเพื่อเพิ่มพลังในการอธิบายการเคลื่อนไหวทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมเพื่อต่อต้านสงครามในอัฟกานิสถานครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization - RM) มาเป็นทฤษฎีหลักในการอธิบายซึ่งจะทำให้เห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ ของการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การจัดองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การระดมทรัพยากรทั้งด้านคน เงิน พันธมิตร ฯลฯ เพื่อนำมาใช้เป็นต้นทุนในการเคลื่อนไหวทางสังคมในครั้งนี้ ทั้งนี้ได้นำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาผนวกกับทฤษฎีการระดมทรัพยากรเพื่อให้เห็นถึงประเด็นในการเคลื่อนไหวอย่างครอบคลุมและรอบด้านยิ่งขึ้น

สำหรับการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในการต่อต้านสงครามอัฟกานิสถานครั้งนี้ ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า การจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมนั้นได้สะท้อนอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม ผ่านรูปแบบของกิจกรรม ยุทธวิธี รวมถึงการสนับสนุนให้การ

เคลื่อนไหวทางสังคมดำเนินได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนมาจากการนำทรัพยากรหรือทุนทางวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมมาเป็นแนวทางการดำเนินกิจกรรม ซึ่งกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิมได้สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม ที่ประกอบขึ้นจากทั้งความเป็นมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามและการเป็นคนไทย ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้จึงน่าสนใจว่า ในการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิม มีกิจกรรมและวัฒนธรรมอิสลามประการใดบ้างที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม

3. แนวคิดอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม

อัตลักษณ์ อ้างอิงอยู่กับการจำแนกกลุ่มคนด้วยป้ายทางสังคมวัฒนธรรม เช่น คนไทย (อัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ) ชาย หญิง (อัตลักษณ์ทางเพศ) คนชั้นกลาง ชาวบ้าน (อัตลักษณ์ทางชนชั้น) และอื่นๆ อีกมากมาย ป้ายเหล่านี้มิได้เป็นเพียงความคิดหรือคำที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างเดียว แต่มีกลไกทางปฏิบัติของการสร้างความหมาย ที่จะทำให้เกิดความสำนึกขึ้นภายในแต่ละบุคคลว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีลักษณะร่วมกันบางอย่าง เช่น ลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน มีประวัติศาสตร์หรือความทรงจำร่วมกัน หรือมีเป้าหมายเดียวกัน (ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2545 : 201-202)

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ของ เออร์วิง กือฟมัน ซึ่งได้จำแนกความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลกับอัตลักษณ์ทางสังคม โดยอัตลักษณ์ส่วนบุคคลในมุมมองของกือฟมันคือ ส่วนภาพของปัจเจกในสายตาผู้อื่น ในฐานะที่บุคคลมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว (personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) คือ สถานภาพทางสังคม เช่น อาชีพ ชนชั้น เพศ ชาติพันธุ์หรือศาสนาที่ปัจเจกบุคคลนั้นสังกัดอยู่ สังคมคาดหวังและเรียกร้องให้ปัจเจกในวัยนี้ เพศนี้ อาชีพนี้ ชนชั้นนี้ควรวางตัวหรือมีบุคลิกภาพเฉพาะตนที่พึงปรารถนาอย่างไรบ้าง (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543 : 23)

แนวคิดอัตลักษณ์กับการเคลื่อนไหวทางสังคม

ในงานศึกษาของ Scott A. Hunt, Robert D. Benford และ David A. Snow (1994) ซึ่งศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นอัตลักษณ์ (Identity) กับกระบวนการสร้างโครงกรอบหลัก (Framing Process) พบว่ากระบวนการสร้างโครงกรอบหลักและการสร้างอัตลักษณ์ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะเชื่อมโยงกันในหลากหลายวิธีการ (fashion) และอย่างเป็นพลวัต (dynamic) โดยความเชื่อมโยงนี้จะสามารถพิจารณาได้จากการที่ผู้ดำเนินการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (actor) พยายามแปลความหมายและปฏิบัติการภายใต้บริบทของการกระทำรวมหมู่ (collective action) โดยกล่าวได้ว่าการกระทำรวมหมู่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการวางโครงกรอบหลักและการสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งการสร้างอัตลักษณ์ภายในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ การสร้างสำนึกและลักษณะการปฏิบัติผ่าน 3 สถานะ ได้แก่ อัตลักษณ์ของผู้สนับสนุนสำคัญ

(protagonist) ผู้ต่อต้านสำคัญ (antagonist) และผู้ฟังหรือผู้ร่วมสังเกตการณ์ (audience) โดยที่อัตลักษณ์เหล่านี้อาจสลับสับเปลี่ยนไปมาได้ด้วย

ผู้สนับสนุนสำคัญ ในที่นี้หมายถึงผู้มีบทบาทนำในการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement organization – SMO) ซึ่งจะต้องเป็นผู้นำและหาวิธีทางที่ดีที่สุดในการจัดการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเป็นผู้อธิบาย ให้เหตุผล บ่งบอกถึงสาเหตุ ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งรวมถึงค่านิยม ความเชื่อ เป้าหมาย วิธีการและผลที่จะได้จากการเคลื่อนไหวทางสังคม

ผู้ต่อต้านสำคัญ ในที่นี้หมายถึงผู้ที่อยู่ตรงข้ามกับผู้สนับสนุนสำคัญหรือผู้ที่ต่อต้านการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงอันอาจเกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยในแนวคิดโอกาสทางการเมือง รวมเรียกกลุ่มนี้ว่า กลุ่มต่อต้านและปราบปราม

ผู้ฟังหรือผู้ร่วมสังเกตการณ์ หมายถึง ผู้ที่ร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือสังเกตการณ์รายงานการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยมิได้เข้าไปมีส่วนได้เสียกับการเคลื่อนไหวทางสังคม

กระบวนการของการสร้างโครงกรอบหลักในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยทั่วไปจะกระทำผ่าน 3 กระบวน ได้แก่ การบ่งบอกถึงสาเหตุ (diagnosis) การวินิจฉัย (prognosis) การสร้างแรงกระตุ้น (motivational) การสร้างขอบเขตของขบวนการ (boundary) ประวัติศาสตร์ (history) การเผชิญหน้า (oppositional) และการวางโครงกรอบหลักของผู้เข้าร่วมขบวนการฯ และการวางแนวโครงกรอบหลัก มีศูนย์กลางอยู่ที่การให้เหตุผลของอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางการสื่อสารระหว่างอัตลักษณ์ในสถานะต่างๆ ในฐานะผู้เข้าร่วมขบวนการฯ

การบ่งบอกสาเหตุ หมายถึง การบอกว่าอะไรคือปัญหา หรืออะไรคือสิ่งที่ผิด ใครคือผู้ที่จะต้องถูกดำเนิน เป็นต้น ซึ่งช่วยให้ผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมรับรู้ถึงปัญหาาร่วมของตน

การวินิจฉัย หมายถึง วิธีการในการแก้ไขปัญหา บอกว่าใครควรทำอะไรบ้าง การสร้างกรอบเป้าหมายที่ชัดเจน ยุทธวิธีและยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม

การสร้างแรงกระตุ้น หมายถึง การสรรหาคำพูด คำอธิบายเพื่อสร้างแรงกระตุ้นและบอกเหตุผลถึงการต้องทำอะไรบางอย่างเพื่อแก้ไขปัญหา

กระบวนการสร้างโครงกรอบหลักและการสร้างอัตลักษณ์ เป็นกระบวนการที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างว่างเปล่าหรือ โคดเคียว (vacuum) แต่อยู่ภายใต้บริบทด้านประวัติศาสตร์ โครงสร้างทางสังคม และการจัดการวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในการสร้างหรือรับรู้อัตลักษณ์ของกลุ่มหรือของปัจเจกนอกจากผ่านกระบวนการสร้างโครงกรอบหลักแล้ว ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์ โครงสร้างทางสังคมและการจัดการวัฒนธรรมย่อมเข้ามามีผลต่อความเข้าใจอัตลักษณ์ด้วย

การต่อรองเชิงอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ อาจเกิดขึ้นจาก การนิยามตนเองกับระบบคุณค่าอะไรบางอย่าง เช่น คุณค่าทางศาสนา ความเป็นชาติพันธุ์หรือหลักการทางสิ่งแวดล้อมนิยม

ในความหมายนี้อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมคือ การที่ปัจเจกนับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นปัจเจกนั้นจึงอยู่ภายใต้กรอบของวัฒนธรรมอิสลาม ทั้งยังอยู่ภายใต้กรอบ กฎเกณฑ์ กฎหมายของรัฐชาติไทยในเวลาเดียวกันอีกด้วย จึงสามารถหมายความได้ว่า อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม คือ การที่ปัจเจกที่อยู่ภายในกรอบของวัฒนธรรมอิสลาม ที่มีการปฏิสัมพันธ์ ต่อรองและซึมซับกับวัฒนธรรมไทยในบริบทของสังคมไทย ด้านหนึ่งคือ การอยู่ภายในกรอบของวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งประกอบด้วย หลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ ข้อห้ามข้อใช้ตามศาสนบัญญัติของศาสนาอิสลาม อีกด้านหนึ่งเป็นความคาดหวัง กฎเกณฑ์ กฎหมายของสังคม-วัฒนธรรมไทย เช่น การต้องมีบัตรประจำตัวประชาชน การต้องเกณฑ์ทหารหรือการมีภรรยาตามกฎหมายได้เพียงหนึ่งคน ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าระหว่างสองวัฒนธรรมที่คาดหวัง หล่อหลอมความเป็นปัจเจกของชาวไทยมุสลิมนั้น มีความต่างจนทำให้เกิดความเครียดในบทบาท (role stress) หรือไม่ เนื่องจากวัฒนธรรมอิสลามเป็นวัฒนธรรมแข็ง ยากต่อการปรับตัว ในขณะที่วัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคม สำหรับผู้วิจัยเห็นว่าชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ไม่ได้มีปัญหาในประเด็นนี้ แม้ว่าในอดีตจะมีความขัดข้องทางกฎหมายจนทำให้เกิดความเครียดในบทบาท เช่น กรณีการไม่สามารถสวมผ้าคลุมศีรษะของสตรีชาวมุสลิม (ซึ่งถือเป็นการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมุสลิมที่ชัดเจนผ่านการแต่งกาย) ในการถ่ายบัตรประจำตัวประชาชนและบัตรประจำตัวนิสิต นักศึกษาในสถานศึกษาบางแห่ง แต่เมื่อมีการพยายามแก้ไขปัญหาล่าช้าผ่านกระบวนการทั้งทางกฎหมายและทางสังคม จนในที่สุดก็ทำให้ปัญหาล่าช้าทุเลาและเริ่มหมดไป

ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าภายในสังคมย่อมมีการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ระหว่างกัน อาจเป็นการต่อรองอัตลักษณ์ระหว่างวัฒนธรรมหลักกับวัฒนธรรมรอง ซึ่งถือเป็นการพยายามสร้างหรือให้ความหมายใหม่แก่อัตลักษณ์ของตนเอง ผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม ในวิธีการและรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ผ่านการต่อสู้ทางระบบรัฐสภาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเรียกร้องผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้แก้ไขกฎหมาย หรือการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อกดดันและตอกย้ำทางสังคม ด้วยการไม่ยอมไปติดต่อราชการและไม่ทำบัตรประจำตัวประชาชน เป็นต้น

ในบริบทของชาวไทยมุสลิม จากกรณีการถ่ายรูปติดบัตรประจำตัวประชาชน จึงเป็นตัวอย่างของการต่อรองเชิงอัตลักษณ์และการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของชาวไทยมุสลิมที่ชัดเจน

อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมในการเคลื่อนไหวทางสังคม

การศึกษาวิจัย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิม : ศึกษากรณี องค์การต่อต้านสงครามในอัฟกานิสถาน คำถามหลักของการวิจัยประการหนึ่งคือ อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมในขบวนการต่อต้านสงครามครั้งนี้เป็นเช่นไร ในการจะตอบคำถามการวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรทำความเข้าใจถึงที่มาของ อัตลักษณ์ชาวไทยมุสลิมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่ามีที่มาอย่างไร

ในการวิเคราะห์อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมในที่นี้ ผู้วิจัยเห็นว่า อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมในการเคลื่อนไหวทางสังคม สามารถสะท้อนมาได้จาก 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม สามารถสะท้อนจากกิจกรรม (practice) ในการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึง รูปแบบ วิธีการในการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การจัดละหมาดฮายัต การเดินขบวนประท้วง การออกแถลงการณ์ การจัดเวทีอภิปราย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นรูปแบบวิธีการอย่างสันติวิธี

ประการที่สอง อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม สามารถสะท้อนจากคำสอนในศาสนาอิสลาม (justification) ที่เป็นเหตุผลรองรับ อธิบายถึงการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชาวไทยมุสลิม หรืออาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมอิสลามเป็นกรอบในการกำหนดรูปแบบ วิธีการ ยุทธศาสตร์ตลอดจนคำอธิบายในการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิม ดังนั้นอัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมจึงสะท้อนผ่าน ทั้งจากกิจกรรมและจากคำสอนหรือวัฒนธรรมอิสลาม

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้ทฤษฎีการระดมทรัพยากร ในการอธิบายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผ่านองค์กรชาวไทยมุสลิม โดยทฤษฎีการระดมทรัพยากรดังกล่าวสามารถทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงมิติในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรต่างๆ ของขบวนการเคลื่อนไหวฯ รวมถึงมิติของวิธีการและยุทธศาสตร์ในการวางแผนแนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคม หากแต่มีข้อจำกัดเรื่องอัตลักษณ์ที่ผู้วิจัยเลือกนำมาประกอบเข้ากับทฤษฎีการระดมทรัพยากร เพื่อให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สามารถเห็นถึงมิติอื่นๆ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมที่ถือเป็นทั้งสาเหตุ ของการออกมาเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิม และเป็น กรอบในการกำหนดยุทธศาสตร์ เป้าหมาย รูปแบบ วิธีการในการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมในครั้งนี้

แนวคิด หลักการเกี่ยวกับอิสลามและมุสลิม : ที่มาของอัตลักษณ์ชาวไทยมุสลิม

ความหมายของอิสลามและมุสลิม

มุสลิมและอิสลามเป็นคำที่มาจากรากศัพท์เดียวกันคือ “สลามะ” หรือ “สลามุน” แปลว่า ความสันติ การมอบน้อมยอมจำนน แต่คำทั้งสองใช้ต่างกันคือ อิสลามเป็นชื่อของศาสนา ในขณะที่มุสลิม คือถ้อยคำที่ใช้เรียกผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามหรือผู้ใช้อิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิต ดังนั้นในด้านนิรุกติศาสตร์มันจึงหมายถึงการยอมจำนนตนเองต่อพระเจ้าเพื่อจะได้บรรลุถึงความสงบสุข แต่การยอมจำนนนี้ทำให้การการยอมแพ้อย่างหนึ่งเฉยแต่ประการใดไม่ หากแต่เป็นการยอมจำนนอย่างมีความเคลื่อนไหวต่อผู้คืนรน เพราะการต่อผู้คืนรนเพื่อทำตามพระประสงค์ของพระเจ้าเป็นเจ้าเท่านั้นจึงจะทำให้บรรลุถึงความสงบสุขได้ ซึ่งเป็นความสงบสุขของชีวิตในโลกนี้ที่ถือว่าเป็นโลกแห่งการทดลองและความสุขสงบของชีวิตในโลกหน้าอันเป็นนิรันดร์

อิสลามกับศาสนาและวัฒนธรรม

ศาสนาอิสลาม

อิสลามเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมาก ปัจจุบันประชากรในโลกนับถือศาสนาอิสลามประมาณ 1 พัน 5 ร้อยล้านคน โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคของโลก (เสาวนีย์ จิตต์หมวด และคณัย มุสตา, 2541 : 10)

ในมิติของศาสนา เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2544 : 8) กล่าวว่าศาสนาอิสลามตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. หลักศรัทธาหรืออีมาน ประกอบด้วยหลักการศรัทธาที่สำคัญ 6 ประการ คือ ศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียว คือ อัลลอฮ์ ซุบฮานะฮูวะตะอาลา, ศรัทธาในบรรดามลาอิกะฮ์, ศรัทธาในบรรดาศาสนทูตจากพระเจ้า, ศรัทธาในบรรดาคัมภีร์จากพระเจ้า, ศรัทธาในวันแห่งการพิพากษาและท่ายที่สุดศรัทธาในกฎกำหนดศกาวการณ์
2. หลักความยำเกรงหรือเอียะฮาน คือ การตระหนักรู้ว่าพระเจ้าทรงรู้ ทรงเห็นในทุกสรรพสิ่ง เพื่อนำสู่การดำรงตนอยู่ในคุณธรรมด้วยความยำเกรง
3. หลักปฏิบัติหรือรูกันอิสลาม ประกอบด้วย ข้อบัญญัติ 5 ประการ

ทั้ง 3 หลักการ มีความสัมพันธ์และมุ่งจุดเดียวกันคือ พระเจ้า อัลลอฮ์ ซุบฮานะฮูวะตะอาลา ทั้งความศรัทธา ความยำเกรงและการปฏิบัติ

วัฒนธรรมอิสลาม

อิสลามเป็นวัฒนธรรม กล่าวคืออิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตของมุสลิม ทั้งนี้โดยตั้งอยู่บนองค์คติ หรือพื้นฐานแห่งความศรัทธาว่าพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) คือพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว และท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลละ) คือศาสนทูตของพระองค์ ซึ่งเป็นคำปฏิญาณของมุสลิม ดังนั้นสรุปได้ว่าวัฒนธรรมอิสลามมีที่มาจากพระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) และท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลละ)

และด้วยเหตุนี้มุสลิมทั่วโลกจึงต้องมีวิถีการดำเนินชีวิต หรือปฏิบัติตนอยู่ในวัฒนธรรม อิสลาม (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535 : 15)

ในขณะเดียวกันในอิสลามไม่มีสถาบันนักบวชหรือมีสมณะเพศ ดังนั้นมุสลิมทุกคนจึงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติศาสนธรรมหรือต้องดำเนินชีวิตอยู่บนครรลองของอิสลามที่เสมอกับทุกเพศ ทุกวัย กล่าวอีกนัยหนึ่งมุสลิมต้องเป็นทั้งผู้ครองเรือนและผู้ครองธรรมในขณะเดียวกัน

ชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

ชาวไทยมุสลิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากพี่น้องชาวไทยในด้านศาสนาและวัฒนธรรม กล่าวคือเป็นชาวไทยที่มีวิถีชีวิตอยู่บนครรลองของอิสลามซึ่งเป็นทั้งศาสนาและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างจากชาวไทยศาสนาอื่น ๆ (เสาวนีย์ จิตต์หมวด และ คณีย์ มูस्ता, 2541 : 1)

ในความเป็นมุสลิม เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2545 : 16-18) กล่าวว่าชาวไทยมุสลิมในปัจจุบันนอกจากจะมีบรรพบุรุษเป็นชนชาวไทยนับแต่อดีตเฉกเช่นชาวไทยส่วนใหญ่แล้ว ชาวไทยมุสลิมยังมีบรรพบุรุษจากชนชาติต่าง ๆ จากประเทศหรือเขตภูมิรัฐศาสตร์ต่าง ๆ คือ สยามมลายู ชาวหรือ ยะหฺวา อรับ เปอร์เซีย จาม เขมร ลาว พม่า

ดังนั้นในความเป็นชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน หากพิจารณาในมิติของวัฒนธรรมกล่าวได้ว่าวิถีในการดำเนินชีวิตของชาวไทยมุสลิมมีความซ้อนกันอยู่หรือหลอมรวมขึ้นด้วยหลายวัฒนธรรม แต่หากจะแบ่งประเภท คงแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ

1. วัฒนธรรมอิสลาม
2. วัฒนธรรมไทย ซึ่งในส่วนนี้จะซ้อนด้วย วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากที่มาของบรรพบุรุษ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เชื้อชาติ เขตภูมิรัฐศาสตร์เดิม โดยการปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยทั้งในภาพรวมและภาพแยกย่อยต้องไม่ขัดต่อวัฒนธรรมอิสลาม

กล่าวได้ว่าวิถีในการดำเนินชีวิตดังกล่าวเป็นสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของมุสลิมและในปัจจุบัน การปกครองของไทยภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ได้ให้สิทธิแก่ประชากรทุกหมู่เหล่าเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต ในส่วนของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีประชากรมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ รัฐก็มีนโยบายเฉพาะ เช่น นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2542-2546 “นโยบายฉบับนี้นับเป็นการให้ความสำคัญกับคนในเชิงวัฒนธรรม” โดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในนั้นที่ให้สามารถ “อยู่อย่างมุสลิม” ในสังคมไทยอย่างมีความสุขและมีความสามัคคี เห็นคุณค่าในความหลากหลายของวัฒนธรรมที่เป็นพลังสร้างสรรค์สังคมไทย (ขจิตถัย บุรุษพัฒน์, 2542 : คำนำ)

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม

เนื่องจากอิสลามเป็นทั้งศาสนาและวัฒนธรรมดังนั้นจึงมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมุสลิม กล่าวคือ “มุสลิมจะพยายามอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน ตำบล และเมื่อมีมุสลิมอยู่ที่ใด ในชุมชนนั้น ๆ จะมีมัศยิดตามมาเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน” (เสาวนีย์ จิตต์หมวด , 2527 : 31) มัสยิดเป็นสถาบันที่เป็นศูนย์กลาง (Central Place) ในการกระทำกิจการต่าง ๆ ของมุสลิมทั้งทางด้านศาสนา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังจะเห็นได้จากการทำงานศาสนาฮัจญ์มัค (ศ็อลา) ได้สร้างมัศยิดขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ชุมนุมของชาวมุสลิมหรืออุมมะฮฺของท่านจากที่ต่าง ๆ โดยท่านเป็นผู้นำในการประกอบศาสนกิจและของชุมชนนั้น (Kmaluddin Duius, 1979 : 25 อ้างถึงในเสาวนีย์ จิตต์หมวด , 2527 : 3)

มุสลิมจะตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชน โดยมีมัศยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน สำหรับชาวไทยมุสลิมก็เช่นกัน และหากจะนับมัศยิดเท่ากับหนึ่งชุมชน กล่าวได้ว่าปัจจุบันมีจำนวน 3,159 ชุมชน ทั้งนี้เพราะมัศยิดที่จดทะเบียนแล้วมีจำนวน 3,159 มัสยิด แต่ในความเป็นจริงชุมชนมีมากกว่าจำนวนดังกล่าว เพราะยังมีอีกหลายมัศยิดที่ยังไม่ได้ จดทะเบียน

จากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของมุสลิมเชื้อชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาในประเทศไทยแตกต่างกันจึงมีผลต่อการกระจายตัวในการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือชาวไทยมุสลิมจำนวนกว่าครึ่ง คงตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 4 จังหวัด คือ ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล ส่วนที่เหลือกระจายตัวอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น เชื้อสายจีนส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือ จามเขมร อยู่ในภาคกลาง และตะวันออก อินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2539, 6-7)

การรวมกลุ่มและผู้นำในอิสลาม

อิสลามให้ความสำคัญกับกลุ่มหรือสังคมเสมอด้วยความสำคัญของความเป็นส่วนตัวหรือปัจเจก ดังความในคัมภีร์อัล-กุรอานว่า

“และจงยึดร่วมกันอย่างเหนียวแน่นในสายเชือกของอัลลอฮ์

และอย่าแตกแยกออกจากกัน

และให้มีกลุ่มหนึ่งในบรรดาผู้ที่เชื่อศรัทธาไปสู่ความดีงาม

และให้ประพฤตินิสัยที่ถูกต้องและห้ามปรามในสิ่งที่ผิด

นั่นแหละคือบรรดาผู้ที่มีความสำเร็จ”

(อัล-กุรอาน 3 : 103-104)

ส่วนท่านศาสดา มุฮัมมัดได้กล่าวไว้ว่า

“บรรดาผู้ศรัทธานั้นมีความสัมพันธ์กัน เป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของอีกส่วนหนึ่ง” (รายงานโดยบุคอรี)

“บรรดามุสลิมนั้นเปรียบเสมือนเรือนร่างเดียวกันของบุคคลหนึ่งถ้าหากดวงตามีความเจ็บปวด เรือนร่างทั้งหมดก็จะเจ็บตาม และถ้าหากว่ามีอาการปวดศีรษะ ทั้งเรือนร่างก็จะปวดร้าวตาม” (รายงานโดยบุคอรี)

องค์กรมุสลิมในประเทศไทย

องค์กรของชาวไทยมุสลิมแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ องค์กรตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 และ องค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวไทยมุสลิม

1. องค์กรของมุสลิมที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ.2540 มีสาระสำคัญสรุปได้คือ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจุฬาราชมนตรีเพื่อเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย (ม.6) ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งซึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย” โดยมีจุฬาราชมนตรีเป็นประธานกรรมการ ส่วนกรรมการแต่งตั้งจากผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จังหวัดละหนึ่งคน และจากกรรมการอื่นซึ่งคัดเลือกโดยจุฬาราชมนตรีจำนวนหนึ่งในสามของจำนวนผู้แทนฯ (ม.16) ให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด สำหรับจังหวัดที่มีมัสยิดจดทะเบียนไม่น้อยกว่า 3 มัสยิด โดยมีจำนวนไม่น้อยกว่าเก้าคนแต่ไม่เกินสามสิบคน (ม.23) ให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ประกอบด้วย

- (1) อิหม่ามเป็นประธานกรรมการ
- (2) คอเต็บเป็นรองประธานกรรมการ
- (3) บิหลั่นเป็นรองประธานกรรมการ และ
- (4) กรรมการอื่นตามจำนวนที่ประชุมสัจปุรุษประจำมัสยิดนั้นกำหนด จำนวนไม่น้อยกว่าหกคน แต่ไม่เกินสิบสองคน (ม.30)

จากความในมาตราดังกล่าว สรุปองค์กรตามพระราชบัญญัติได้ดังนี้คือ

จุฬาราชมนตรี ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้คำปรึกษาแก่หน่วยงานของรัฐและรัฐบาล จุฬาราชมนตรีคนปัจจุบัน ชื่อ นายสวาสดิ์ สุมาลยศักดิ์ อายุ 80 ปี นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 17 นับแต่มีตำแหน่งจุฬาราชมนตรีคนแรกในสมัยพระเจ้าทรงธรรม คือ เจ้าพระยาบวรราชนายก (เซคอะหมัด) และนับเป็นท่านที่ 13 ในสมัยรัตนโกสินทร์ จุฬาราชมนตรีท่านนี้ในอดีตเคยเป็นทั้งนักวิชาการและนักการเมือง กล่าวคือ ท่านเคยเป็นอาจารย์สอนวิชาการศาสนาที่อิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย เป็นวิทยากรบรรยายศาสนา และเคยดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มีจำนวนคณะกรรมการทั้งสิ้น 44 คน โดยมีจุฬาราชมนตรีเป็นประธานคณะกรรมการและสมาชิกวุฒิสภา เค่น โต๊ะมีนา อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานีและอดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่เลขาธิการ

คณะกรรมการกลางอิสลามประจำจังหวัด มีจำนวน 33 คน จาก 33 จังหวัด จังหวัดที่จะมีคณะกรรมการกลางได้ จังหวัดนั้นก็ต้องมีจำนวนมัสยิดนับแต่ 3 มัสยิดเป็นต้นไป ซึ่งสรุปตามภูมิภาคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาคเหนือ	3	จังหวัด	ประกอบด้วยจังหวัด	เชียงราย เชียงใหม่ ตาก
ภาคกลาง	10	"	"	กรุงเทพฯ อุบลราชธานี นครปฐม ปทุมธานี สมุทรปราการ กาญจนบุรี เพชรบุรี ลพบุรี สระบุรี ประจวบคีรีขันธ์
ภาคตะวันออก	5	"	"	ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก ระยอง ตราด
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1	จังหวัด	"	ขอนแก่น
ภาคใต้	14	"	"	ชุมพร สุราษฎร์ธานี กระบี่ พังงา ภูเก็ต พัทลุง ระนอง นครศรีธรรมราช สงขลา ตรัง สตูล ยะลา ปัตตานี นราธิวาส

สำหรับกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีจำนวนมัสยิด 164 แห่ง ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานครชื่อ นายสมัย เจริญช่าง อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขตหนองจอก

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีจำนวนทั้งสิ้น 3,159 มัสยิดตามจำนวนมัสยิดที่จดทะเบียน ดังที่นำเสนอไว้แล้ว คณะกรรมการแต่ละระดับจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติฯ

2. องค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชาวไทยมุสลิม

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2545 : 3-5) กล่าวว่า องค์กรพัฒนาเอกชนมุสลิมเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ องค์กรต่าง ๆ นั้นจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

องค์กรที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ได้แก่องค์กรที่จดทะเบียนในรูปของสมาคม มูลนิธิ เช่น มูลนิธิช่วยเหลือเด็กกำพร้าสตรีไทยมุสลิม ในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิเพื่อศูนย์กลางอิสลามแห่งประเทศไทย มูลนิธิอิสลามเพื่อการพัฒนา สมาคมสตรีไทยมุสลิม สมาคมครูสัมพันธ์ สมาคมมุสลิมเชียงใหม่ สมาคมแพทย์มุสลิม สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย สมาคมนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม ฯลฯ

องค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียน เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจการในชื่อของกลุ่ม ชมรม สภา เช่น สภาองค์กรมุสลิมแห่งประเทศไทย สภาสตรีมุสลิมแห่งประเทศไทย ชมรมนักกฎหมายมุสลิม ชมรมวิทยุภาคมุสลิม ชมรมบุวมุสลิมอาสาสมัคร กลุ่มผู้หญิงไทยมุสลิม ฯลฯ

องค์กรพัฒนาเอกชนมุสลิมส่วนใหญ่ถูกจัดตั้งขึ้น โดยปัญญาชนมุสลิม คือชาวไทยมุสลิมที่มีการศึกษาค่อนข้างสูง และกล่าวได้ว่าจุดรวมของนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมคือชุมนุมนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมที่จัดตั้งขึ้น ในปี พ.ศ.2508 และต่อมาเปลี่ยนจากองค์กรที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นองค์กรที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเมื่อ พ.ศ.2511 ในชื่อสมาคมนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม องค์กรนี้กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งบ่มเพาะนักกิจกรรมที่ทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม

องค์กรนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมที่พัฒนาขึ้นและสมาชิกขององค์กรมักกลายมาเป็นทั้งผู้ตั้งองค์กร กรรมการในองค์กรต่าง ๆ ในปัจจุบัน อาจเป็นเพราะในห้วงเวลา พ.ศ.2508 และก่อนจากนั้นมุสลิมที่มีโอกาสศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษามีเป็นจำนวนน้อย ดังนั้นการที่นิสิตนักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เข้ามารวมตัวเพื่อก่อตั้งชมรมย่อมแสดงถึงสภาวะการทำด้วยใจ ด้วยความศรัทธา บนเจตนารมณ์ที่ดีและมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ดังนั้นความผูกพันย่อมมีและพัฒนาการขององค์กรย่อมเกิดขึ้น

นอกจากเจตนารมณ์และความมุ่งมั่นของคณะผู้บุกเบิกแล้ว ภาวะผู้นำของคณะกรรมการผู้บุกเบิกโดยเฉพาะอย่างยิ่งของประธานคือนายสุพจน์ พันธุ์พฤกเมธา และรองประธานคือนายวันมูหะมัดนอร์ มะทา ยังเป็นสิ่งที่มีส่วนให้องค์กรนี้เป็นองค์กรที่มีความโดดเด่นในกิจกรรม จนได้รับรางวัลดีเด่นจากสำนักงานคณะกรรมการเยาวชนแห่งชาติ

กิจกรรมขององค์กรนับเป็นการบ่มเพาะ ภาวะผู้นำให้กับคนในองค์กรรวมทั้งผู้ที่มาเข้าร่วมกับกิจกรรมขององค์กร เช่น กิจกรรมฝึกพูดในที่ชุมชน กิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาที่เปิดรับทั้งผู้ที่เป็นมุสลิมและไม่ใช่มุสลิม สมาชิกชาวค่ายที่ไม่ใช่มุสลิม เช่น นายโกมล คีมทอง น.ส.สุพัตรา มาศดิตถ์ จากกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อเสริมสร้างทั้งความรู้ ความสามารถและปลูกฝังอุดมการณ์ในการทำงานเพื่อสังคม เพื่อรับใช้ประชาชน องค์กรนี้จึงเป็นแหล่งบ่มเพาะผู้นำในการทำงานเพื่อสังคมในอนาคต

ดังนั้น ผู้ก่อตั้งองค์กรและกลุ่มที่ทำงานเพื่อสังคมในปัจจุบัน จำนวนมากจึงเป็นผู้ที่ต่างก็ผ่านมาจากองค์กรนี้ จากความเป็นเพื่อน เป็นพี่เป็นน้องในอดีตจึงมีผลต่อทั้งการดำเนินงานและการสร้างเครือข่าย หรือประสานการดำเนินงานขององค์กรที่มีความหลากหลายในภารกิจ

แกนนำขององค์กรนี้ในระยะเริ่มแรกนับจากที่เป็นชุมนุมนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม (ช.น.ท.) มีอาทิ นายสุพจน์ พันธุ์พฤกเมธา นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา นายกวี ศรีจรูญ นายปรีชา แม้นมินทร์ นายมณีโชติ อารีสมาน นางกุสุมา (หะชะนี) รักขมณี

นิสิตนักศึกษาฯ นับจากปีที่ 2 ของการก่อตั้งเช่น นายปรีดา ประพฤติกอบ นายสันติ บางอ้อ นายวิจิต วิชัยสาร นายการุณ ภูใหญ่ นายอภิรักษ์ บูรณพงศ์ นายปรกรณ์ ปรียากร นายมนัส เกียรติธำชัย นางวัลลภา (โสตะจินดา) นีละไพจิตร นางเสาวนีย์ (รุจิระอัมพร) จิตต์หมวด นางนิมะ รอชิตี

รายชื่อ นิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมในรุ่นแรก ๆ บางส่วนที่เสนอไว้นี้ กล่าวได้ว่าเกือบทั้งหมด ยังคงทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน โดยส่วนใหญ่อยู่ในฐานะของกรรมการผู้ก่อตั้งองค์กร และหลายคนเป็นกรรมการมากกว่า 1 องค์กร

งานศึกษาของ Preeda Prapertchob (2001) ได้กล่าวถึงบทบาทของสมาคม นิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม ในแง่ของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวของขบวนการนิตินิยมในยุคทศวรรษ 1960s โดยสมาชิกของสมาคม นิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมบางท่าน ได้ทำงานร่วมกับขบวนการนักศึกษาในยุคนี้ เช่น สุพจน์ พันธุ์พุทธเมธา นายกสมาคมฯ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกสโมสรทัศนศึกษาด้วย นายสมชาย วิรุฬผล กรรมการสมาคมฯ ดำรงตำแหน่งประธานเชียร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายวันมูหะมัดนอร์ มะทา กรรมการสมาคมฯ ซึ่งดำรงตำแหน่ง นายกสภานิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น โดยกิจกรรมของสมาคมที่ทำให้เกิดการรวมตัวและร่วมกันทำงานที่ชัดเจนที่สุดคือ การร่วมออกค่ายอาสาพัฒนาชนบท

ชาวไทยมุสลิมกับประชาชาติมุสลิม

สังคมมุสลิมในโลกเป็นสังคมใหญ่ที่มีความแตกต่างหลากหลายในเชื้อชาติ สีผิว ภาษา ถิ่นที่อยู่อาศัย วัฒนธรรมของชาติ ฯลฯ แต่สิ่งที่สามารถร้อยรัดมุสลิมเข้าไว้ด้วยกันได้ในระดับหนึ่งระดับที่สามารถสร้างความจงใจ ความแปลกใจสำหรับบุคคลภายนอก เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2546 :

4) กล่าวถึงปัจจัยของความ รู้สึกผูกพันของประชากรมุสลิมในโลกไว้ว่า

1. การมีจิตวิญญาณที่มีความนอบน้อมยอมจำนนต่อพระเจ้าองค์เดียวกันคืออัลลอฮ์ (ซุบฮาฯ) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือต่างอยู่ในคำปฏิญาณเดียวกัน
2. การอยู่ในสถานภาพเดียวกัน คือการเป็นอุมมะห์คือประชาชาติของนบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ซึ่งถือว่าเป็นประชาชาติสายกลาง ประชาชาติตัวอย่าง ซึ่งพระเจ้าได้ประทานคำสอนไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอานว่า “มุสลิมเป็นพี่น้องกัน”
3. การมีวัฒนธรรมอิสลามเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตเหมือนกัน กล่าวคือไม่ว่ามุสลิมจะเป็นชนชาติใดต่างก็มีอิสลามเป็นวัฒนธรรมหลักที่ต้องปฏิบัติเหมือนกัน พร้อม ๆ กัน เช่น การละหมาด การถือศีลอด และบริจาคซะกาต เป็นต้น
4. การมีคัมภีร์เดียวกัน คือคัมภีร์อัล-กุรอานที่ถูกบันทึกไว้ด้วยภาษาอาหรับ ฉะนั้น นอกจากมุสลิมจะต้องปฏิบัติตามคัมภีร์อัล-กุรอานที่เป็นธรรมนูญของชีวิตแล้วมุสลิมยังต้องเรียน ต้องอ่าน ต้องใช้ภาษาอาหรับจากคัมภีร์อัล-กุรอานในชีวิตประจำวันวันเหมือนกัน

5. การต้องไปประกอบพิธีหัจญ์ ณ ที่แห่งเดียวกันในเวลาเดียวกัน ณ นครมักกะฮ์ ซึ่งนับเป็นการชุมนุมครั้งใหญ่ที่สุดในโลกในแต่ละรอบปี ที่มีประชากรมารวมกันนับล้านๆ จากทั่วทุกมุมโลก เป็นการชุมนุมที่สร้างความรู้สึกแห่งสัมพันธภาพ ภูมิลักษณ์และความสะดวก ที่เกิดจากการปฏิบัติมิใช่เพียงปรากฏอยู่ในกฎบัตร

มุสลิมในบริบทของสังคมโลก

ศาสนาอิสลามหลอมรวมศรัทธาของประชาชนต่างเชื้อชาติเข้าด้วยกันเป็นเวลากว่า 1,400 ปี ความเจริญรุ่งเรืองของตะวันตกซึ่งเริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 16 ได้ไปสู่การล่าอาณานิคมและบั่นทอนจักรวรรดิมุสลิมที่เคยเกรียงไกร ภายหลังจากล่มสลายของจักรวรรดิออตโตมานเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งปิดฉากลงและการเสื่อมอำนาจของจักรวรรดิอาณานิคมยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่สอง บรรดาชาติมุสลิมได้รับเอาอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของตะวันตก แต่ชาวมุสลิมส่วนมากก็ยังยากจนและไร้ปากเสียง (ดอน เบลล์, 2544 : 122)

เมื่อเข้ามาสู่ยุคของการล่าอาณานิคม ประเทศมุสลิมก็กลายเป็นเป้านิ่งที่ประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ พากันแย่งชิงกัน อันเนื่องจากประเทศมุสลิมหลายประเทศเป็น ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำมันแต่ประเทศมุสลิมเหล่านี้ยังไม่มีเทคโนโลยีที่จะนำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้อย่างเต็มที่ ดังนั้นประเทศมหาอำนาจในซีกโลกเหนือพากันเข้ามา สร้างความสัมพันธ์กับประเทศมุสลิมด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเข้าครอบครอง สร้างความสัมพันธ์ทางการทหารและการทูตหรือการยื่นมือให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ ทั้งนี้ก็ด้วยหวังจะกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์และผลประโยชน์ต่าง ๆ ของตนเอง เพื่อความร่ำรวยของประเทศในซีกโลกเหนือหรือประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลาย โดยที่ประเทศมุสลิมทั้งหลายยังคงเป็นประเทศกำลังพัฒนาหรือบางประเทศก็กลายเป็นประเทศด้อยการพัฒนาที่ต้องคอยรับความช่วยเหลือต่าง ๆ จากประเทศซีกโลกเหนือ กลายเป็นความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ที่ประเทศมุสลิมจำเป็นต้องพึ่งพิงประเทศอื่น ๆ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 พื้นที่โลกไม่น้อยกว่า 43 ล้าน 9 แสนตารางกิโลเมตร อันเป็นที่อยู่อาศัยของประชากรโลกไม่น้อยกว่า 713 ล้าน 4 แสนคน ได้กลายเป็น “เมืองขึ้น” หรือ “อาณานิคม” ของจักรวรรดิใหม่... “คิมิตริ เยฟีโมฟ” อดีตผู้สื่อข่าวสำนักข่าวรัสเซียรายหนึ่ง เคยรวบรวมภาพความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิต่าง ๆ ในยุโรปในยุค “ล่าอาณานิคม” เอาไว้ว่า... “ในขณะที่นักล่าอาณานิคมรุ่นแรกอย่างโปรตุเกสสูญเสียดินแดนที่ยึดครองในระยะหลังไปไม่น้อย แต่ยุคปลายของการล่าอาณานิคม พวกเขายังครอบครองดินแดนของผู้อื่นในเนื้อที่ใหญ่กว่าพื้นที่ตัวเองถึง 23 เท่า สอดคล้องกันนั้นแม้พื้นที่อาณานิคมจะลดลงไปเช่นเดียวกับโปรตุเกส แต่เฉพาะพื้นที่ประเทศอินโดนีเซียที่ยังถูกพวกเขายึดครองก็มีขนาดใหญ่กว่าประเทศตัวเองถึง 60 เท่า ฝรั่งเศสยึดครองดินแดนประเทศอื่นใหญ่กว่าประเทศตัวเองถึง 21 เท่า เบลเยียมที่พยายามสร้างความเทียมหน้า-เทียมตาประเทศอื่น ๆ ในยุโรปครอบครองดินแดนในทวีปต่าง ๆ ใหญ่กว่าประเทศตัวเองถึง 77 เท่า... และอังกฤษซึ่งมีบทบาทสูงสุดในการล่าอาณานิคมของผู้อื่น

ครอบครองดินแดนในทวีปต่าง ๆ ใหญ่กว่าประเทศตัวเองถึง 120 เท่า... จนทำให้จักรวรรดิแห่งนี้ได้รับสมญานามว่าเป็น...จักรวรรดิที่พระเจ้าอาทิตย์ไม่เคยตกดิน...” (ซัชรินทร์ ไชยวัฒน์, 2545 : 25-26) และมันไม่เพียงทำให้ดินแดนต่าง ๆ เป็นแค่ “พื้นที่ยึดครอง” เพื่อเพิ่มพูนบารมีของจักรวรรดิเท่านั้น...วิทยาการและองค์ความรู้ใหม่ ๆ ยังเป็นตัวการสำคัญในการ “แปรสภาพ” พื้นที่ต่าง ๆ ในโลกให้กลายเป็น “แหล่งวัตถุดิบ” ที่จะนำมาป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในยุโรป รวมทั้งเป็น “แหล่งระบายสินค้า” จำนวนมาก ๆ ที่ผลิตได้จากโรงงานอุตสาหกรรมอีกต่างหาก...

แต่ภายใต้แรงผลักดันจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป...พื้นที่ต่าง ๆ ที่ชาวยุโรปยึดครองเป็นอาณานิคมในทุกซีกโลก วิถีชีวิตของมนุษย์และธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ถูกเปลี่ยนแปลง ลึกลงไปในระดับรากฐาน แม้กระทั่งจิตวิญญาณและทัศนคติต่าง ๆ ก็ถูกเปลี่ยนแปลงอย่าง ลึกลับ (ซัชรินทร์ ไชยวัฒน์, 2545 : 29-31)

ในยุคอาณานิคมนี้มุสลิมกลายเป็นชนชั้นสามในประเทศของตนเองภายใต้ระบบอาณานิคมได้รับผลประโยชน์เพียงเล็กน้อย ได้ทำงานในตำแหน่งเล็ก ๆ เช่นเป็นคนส่งหนังสือในสำนักงานของชาวยุโรป เป็นกรรมกรสร้างทางรถไฟหรือทำงานในไร่่นาที่มีชาวยุโรปเป็นเจ้าของ ชุมชนมุสลิมอาศัยอยู่ในสลัมหรือในหมู่บ้านที่มีลักษณะเสื่อมโทรม มุสลิมกลายเป็นผู้เฝ้าดูความทันสมัยหรือไม่ก็ตกเป็นเหยื่อของความทันสมัยที่ชาวยุโรปนำมา แต่ไม่เคยเป็นผู้ได้รับประโยชน์เลย มีชาวมุสลิมเพียงกลุ่มเล็ก ๆ เช่นพวกที่เป็นบุตรชายของซัยค์หรือปาซาห์ได้มีการพัฒนาบ้างเล็กน้อย แต่ก็ไม่อาจทัดเทียมกับชาวยุโรปที่เข้ามาอยู่ในประเทศได้ ชาวมุสลิมกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้ไม่อาจมีอำนาจทางการเมืองหรือเป็นเจ้าของกิจการใหญ่ ๆ ได้ เป็นเหตุให้ชาวมุสลิมเหล่านี้มีความคิดว่าการเป็นแค่ผู้เดินตามแนวตะวันตกมิได้ทำให้พวกเขาเป็นอิสระแต่อย่างใด คนเหล่านี้จึงได้ยุยงปลุกปั่นให้เกิดการปฏิวัติต่อสู้เพื่อเอกราช (จรัญ มะลูลีม, 2538 : 177)

ที่กล่าวมาเป็นสภาพบรรยากาศของประเทศมุสลิมที่ด้อยตกเป็นประเทศอาณานิคมของประเทศเจ้าอาณานิคมต่าง ๆ เช่น อังกฤษ โปรตุเกส ฯลฯ ที่นอกจากจะไม่ได้พัฒนาประเทศและประชากรมุสลิมให้สามารถมีพอกอยู่พอกินได้แต่กลับได้สร้างความยากลำบากในประเทศมุสลิมเหล่านี้ด้วยการจำกัดสิทธิต่าง ๆ และสร้างเงื่อนไขในการดำรงชีวิตก่อให้เกิดความทุกข์ยากโดยทั่วไป

ผลกระทบที่สำคัญของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกต่อดินแดนในตะวันออกกลาง คือการเกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นในดินแดนต่าง ๆ เช่น ในจักรวรรดิออตโตมานกลุ่มเติร์กหนุ่มได้รวมตัวกันตั้งสมาคม Committee of Union and Progress ขึ้น โดยมีจุดประสงค์ที่จะปฏิรูประบบการเมืองการปกครองของจักรวรรดิเสียใหม่...ในอียิปต์ความรู้สึกชาตินิยมเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านอังกฤษและฝรั่งเศสที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากคลองสุเอซ มีนักชาตินิยมเกิดขึ้นหลายคน ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ ญะมาลุดดีน อัล-อัฟฆอนี ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งขบวนการต่อต้านจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ของโลกมุสลิม...สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้มหาอำนาจที่มีความเข้มแข็งทางการเมือง การทหาร

และเศรษฐกิจ เช่น อังกฤษและฝรั่งเศสอ่อนกำลังลงจนต้องถอนตัวจากตะวันออกกลาง อภิมาอำนาจใหม่ 2 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคตะวันออกกลางแทน ปัญหาปิลาเลสไตน์และการค้นพบน้ำมันปริมาณมหาศาลทำให้อภิมาอำนาจทั้งสองแข่งขันกันในทุกวิถีทางที่จะเข้าครอบครองตะวันออกกลาง ภูมิภาคนี้จึงเป็นจุดที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างอภิมาอำนาจทั้งสองมากที่สุดในยุคสงครามเย็น

ลินดา โคลโคโตรนิส จิตต์หมวด (2535 : 66-73) กล่าวถึงสหรัฐอเมริกากับตะวันออกกลางไว้ส่วนหนึ่งมีใจความว่า

เราสามารถสังเกตถึงลำดับขั้นของความคืบหน้าของอเมริกันทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เริ่มแรกของการเซ็นสัญญาเพื่อประกาศถึงการมี อิสรภาพของประเทศ อันถือว่าเป็นสัญลักษณ์การกำเนิดชาติอเมริกัน ที่ผู้นำสนับสนุน “อุดมการณ์การปกครองตนเอง” และขณะเดียวกันก็มีการต่อต้านอย่างเข้มแข็งต่อ “การแทรกแซงของต่างชาติ” นั้น เราก็จะเห็นได้ว่าในช่วงปี ค.ศ. 1800 รัฐบาลอเมริกันเองกลับเริ่มมีการเข้าแทรกแซงในกิจการของประเทศอื่น ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความต้องการและความประสงค์ของตน สงครามระหว่างสเปนกับสหรัฐนั้นได้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสหรัฐเป็นอย่างมาก สงครามดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สหรัฐเกิดความหิวกระหายไฟฝัน ที่จะเข้าแทรกแซงต่อกิจการของประเทศอื่น ๆ เพื่อผลประโยชน์ของตน การกระทำดังกล่าวขัดกับหลักการและอุดมการณ์ด้านการเมืองที่ว่าให้ชาติต่าง ๆ ได้ “มีการกำหนดชะตากรรมในการปกครองด้วยตนเอง” อันเป็นหลักการที่ได้รับการสนับสนุนมาโดยตลอดจากอดีตประธานาธิบดีวูดโร วิลสัน แต่เมื่อ 30 ปีคล้อยหลัง สหรัฐฯ ก็ได้กลับกลายมาเป็นผู้นำของโลกที่ยิ่งใหญ่ ภายใต้การนำของอดีตประธานาธิบดี แฮรี ทรูแมน ผู้ซึ่งชอบที่จะกำหนดชะตากรรมความเป็นอยู่ของชนชาติอื่น ๆ ของโลก

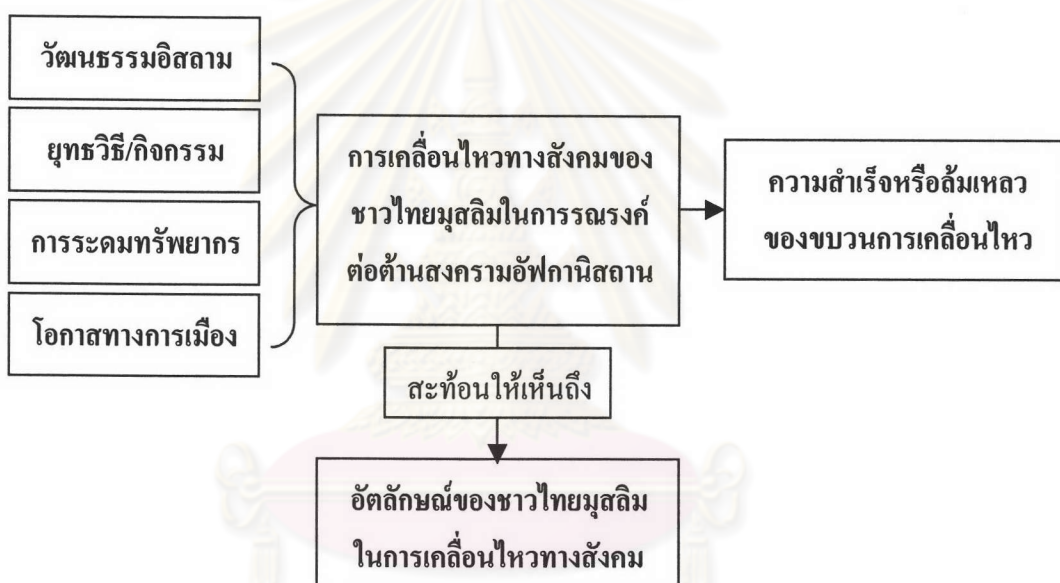
“อิสลาม” นั้นอาจมีความ “เข้มข้น” อยู่ในตัวของตัวเอง เพราะถือว่าเป็นศาสนาที่น่าเอา กฏเกณฑ์ต่าง ๆ ในศาสนา นอกจากจะแปรมาเป็น “กฏในการดำเนินชีวิต” ของปัจเจกชนแล้ว ยังนำมาเป็น “กฏหมาย” สำหรับรัฐหรือชุมชนอีกด้วย เพราะฉะนั้นภาพของคู่ต่อสู้โลกทุนนิยมใหญ่อย่าง สหรัฐฯ นั้นส่วนใหญ่่มักจะไปเฝ้าทางมองเห็น “อิสลามิกชน” นานาชนิดเป็น “ผู้ก่อการร้าย” หรือ “ตัวอันตราย” ที่จะต้องกำจัดให้หมดไปจากโลก

ความพังทลายของ “ลัทธิล่าอาณานิคม” ของชาวยุโรปภายหลังจากนั้น เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการทวีความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติชนิดหนึ่งที่มีบทบาทต่อพลังอำนาจของ “โลกยุคใหม่” นั่นก็คือ...ทรัพยากร “น้ำมัน” ที่กลับไปมีปริมาณหนาแน่นเป็นพิเศษในพื้นที่เดิมที่เคยเป็นศูนย์กลางของจักรวรรดิอิสลามมาโดยตลอด นั่นก็คือไม่น้อยกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของปริมาณน้ำมันดิบในโลกกลับกระจุกกระจายอยู่ในพื้นที่ประเทศแถบตะวันออกกลางเป็นหลัก

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า จากมุมมองของมุสลิมที่มีต่อ “ตะวันตก” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “จักรวรรดิอเมริกัน” นั้น ก่อนข้างจะมองด้วยมุมมองอย่างระแวงระวังและไม่เชื่อใจ ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ 11 กันยายน การพุ่งเป้าที่อุซามะห์ บินลาเดนและอัล-กออิดะห์ จนกระทั่งถึงการทำสงครามต่ออัฟกานิสถาน จึงกลายเป็นประเด็นที่ยังตอกย้ำความเชื่อ ความรู้สึกและมุมมองของชาวมุสลิมที่มีต่อสหรัฐฯ และชาติตะวันตก ว่าเป็นผู้ที่ไม่หวังดีต่อโลกมุสลิม เช่น งานของ จรัญ มะลูลีม (2545) บรรจง บินกาซัน (2545) และบัณฑิต ธรรมะอุณ (2546) เป็นต้น

กรอบในการศึกษา

จากการทำความเข้าใจเนื้อหาทฤษฎีการระดมทรัพยากร และแนวคิดอัตลักษณ์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงสามารถสร้างเป็นกรอบในการศึกษา ได้ดังนี้

ในการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิมในการรณรงค์ต่อต้านสงครามในอัฟกานิสถาน ผู้วิจัยจึงใช้ทฤษฎีการระดมทรัพยากร เป็นกรอบทฤษฎีหลัก โดยจะพิจารณาถึงปัจจัยองค์ประกอบด้านโครงสร้างขององค์กร ได้แก่ ผู้นำ บุคลากร งบประมาณ เครือข่าย ช่องทางเข้าถึงแหล่งอำนาจ โครงสร้างและรูปแบบการทำงานและเป้าประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และพิจารณาโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่เอื้อต่อการดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคม พร้อมกันนี้ได้นำแนวคิดอัตลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม ซึ่งสะท้อนมาจากกรอบวัฒนธรรมอิสลามและการดำเนินการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวไทยมุสลิม เพื่อพิจารณาถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าสามารถบรรลุตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่อย่างไร